Stołeczna Pracownia
Inwentaryzacji Zabytkowej
00-281 Warszawa, Jezuicka 1/3
0828331

Wr inw N/166c/t I

P.P. PRACOWNIE KONSERWACJI ZABYTKÓW
ODDZIAŁ BADAŃ I KONSERWACJI
PRACOWNIA BADAŃ URBANISTYKI I ARCHITEKTURY

PODKOWA LEŚNA
STUDIUM HISTORYCZNO-URBANISTYCZNE
WYKONANE NA ZLECENIE
WOJEWÓDZKIEGO KONSERWATORA ZABYTKÓW
m.st. WARSZAWY

Na prawach rękopisu
Prawa ochronne [illegible]

KIEROWNIK PRACOWNI
Badań Urbanistyki i Architektury
mgr Jacek Serafinowicz

Opracowanie
mgr Janusz Kubiak
mgr Krzysztof Rudziński

Spis wykorzystanych materiałów

A. Mapy i plany

1. Mapa topograficzna Warszawy i okolic z 1803 r. A.P.W., Zbiór kartogr. S.K. 128.
2. Mapa topograficzna wojskowa okolic Warszawy z 1854 r. AGAD, Zb. kartogr. S. AD $\frac{1654}{56-15}$ ark. 12.
3. Mapa Guberni Warsz. z 1913 r. AGAD, Zb. kartogr. S. AD $\frac{1962}{108-14}$
4. Mapa topograficzna Warszawy i okolic z 1914 r. APW, Zb. kartogr. S. K. 142.
5. Plan części dóbr Brwinów w Guberni Warszawskiej, pow. błońskim wyłącznonej z pod zabezpieczenia pożyczki T.K.Z. APW, Hipoteka dóbr ziemskich woj. Warszawskiego XIX-XX w. Dobra ziemskie Brwinów S. 93.
6. Plany Gruntów pod nazwą hipoteczną Podkowa Leśna, Dzielnice A, B, C, D, E, F, G, H, J, K. Pomiarów dokonał w l. 1934-36 mierniczy przysięgły Konstanty Kiesnowski O.P.G.K. Pruszków. Plany 1-16.
7. Plan Podkowy Leśnej z 1911 r. z okresu przed parcelacją Repr. w: J. Smogorzewski - Brwinów, Milanówek i Podkowa Leśna jako podmiejskie osiedla - satelity Warszawy. W-wa 1963.
8. Plan parcelacyjny Podkowy Leśnej z 1936 r. Repr. w: J. Smogorzewski - Brwinów, Milanówek, Podkowa Leśna jako podmiejskie osiedla - satelity Warszawy. W-wa 1963.
9. Plan Miasta-ogrodu Podkowa Leśna z ok. 1925 r. Archiwum parafialne Kościoła p.w. św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej Teka "Mapy i Plany". niesygn.
10. Plan Miasta-ogrodu Podkowa Leśna z ok. 1930 r. Archiwum parafialne Kościoła p.w. św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej Teka "Mapy i Plany". niesygn.

11. Plan sytuacyjny Kościoła p.w. św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej wraz z planem orientacyjnym.
Archiwum parafialne kościoła p.w. św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej Teka "Mapy i Plany". niesygn.
12. Projekt ogrzewania wodnego budynku Klubu Sportowego w Podkowie Leśnej z 1928 r.
Archiwum parafialne Kościoła p.w. św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej Teka "Mapy i Plany". niesygn.
13. Projekty domów jednorodzinnych w Podkowie Leśnej - arch. Jan Dąbrowski. Architektura i Budownictwo, 1927.
14. Plan domu jednorodzinnego w Podkowie Leśnej - arch. A. Więckowski. Dom, Osiedle, Mieszkanie N 1, 1929.
15. Projekt "Ogrodu leśnego willi J.W.P. Wł. Szydłowskiej w Podkowie Leśnej. arch.-ogrodnik St. Rogowicz.
Dom, Osiedle, Mieszkanie. N 8, 1929.
16. Projekt "Ogrodu willi dyr. Bauerertza w Podkowie Leśnej" arch.-ogrodnik St. Rogowicz
Dom, Odiedle, Mieszkanie N 8, 1929.
17. Plan trasy Elektrycznej Kolei Dojazdowej, Warszawa-Grodzisk z ok. 1930 r.
Archiwum parafialne Kościoła p.w. św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej Teka "Mapy i Plany", niesygn.
18. Plan dróg dojazdowych do Podkowy Leśnej z ok. 1938/9
Archiwum parafialne Kościoła p.w. św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej Teka "Mapy i Plany", niesygn.
19. Plany miast-ogrodów i podstołecznych osiedli letniskowych z l. 1928-31. w: Osiedla i Letniska w okolicach m.st. Warszawy. W-wa 1931.

B. Archiwalia

I. Wojewódzkie Archiwum Państwowe m.st. Warszawy /WAP/

1. Hipoteka dóbr ziemskich woj. Warszawskiego XIX-XX w. Dobra ziemskie Brwinów, sygn. 92, 93, 94.
2. Okręgowy Urząd Ziemski w Warszawie 1918-33. T. 110.
3. Towarzystwo Kredytowe Ziemskie 1885-1939. T. 100.
4. Zbiór Korotyński. sygn. Kor. I/193 /1830-1940/.

II. Archiwum Biura Notarialnego przy Sądzie Rejonowym w Grodzisku Mazowieckim.

1. Księga hipot. - Bobra ziemskie Podkowa Leśna. N 824

III. Archiwum parafialne Kościoła p.w. św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej.

1. Teki Towarzystwa Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna 1928-39. T. I-IX ulb.
2. Protokóły posiedzeń Zarządu Towarzystwa Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna. 1928-39 ulb.
3. Kronika Kościoła w Podkowie Leśnej.
4. Księga rachunkowa Kościoła w Podkowie Leśnej - 1934-36.
5. Teka: "Notatki Ligi Ochrony Przyrody w Podkowie Leśnej", 1954-57.

IV. Archiwum Akt Nowych /AAN/

1. Zespół Ministerstwa Spraw Wewnętrznych.

C. Prasa i Czasopisma

1. Architekt 1912.
2. Architektura XXII 1982.
3. Architektura i Budownictwo 1925/6, 1927.
4. Czasopismo Techniczne 1912.
5. Dom, Osiedle, Mieszkanie N 1, 5, 8. 1929.

6. Ekonomista t. II 1905.
7. Express Wieczorny 26.VIII.1968.
8. Hejnał Mariacki 9/319 IX 1977.
9. Kulisy VII 1978.
10. Kurier Poranny 13.XI.1935, 20.XI.1935.
11. Nowoczesne Osiedle N 1-4 1936.
12. Przegląd Techniczny 1908, 1909, 1917.
13. Skrzydlata Polska XI 1933.
14. Słowo Powszechne N 215 9.IX.1974.
15. Zdrowie, N 4-5 1910.
16. Życie Warszawy. 21.IV.1977, 19.V.1977, 14.XI.1977.

D. Wspomnienia

J. Regulski - Blaski i cienie długiego życia, W-wa 1980.
H. Regulska - Historia budowy Kościoła w Podkowie Leśnej /maszynopis/.

E. Literatura

1. W. Dobrzyński - Istota i rozwój idei Howarda. Przegląd Techniczny 3-8. 1917.
2. W. Dobrzyński - Miasta-ogrody w Anglii. Zdrowie 4-5. 1910.
3. J. Drexler - Miasta ogrodowe. Czasopismo Techniczne. 1912.
4. E. Eber - Osady ogrodowe. Przegląd Techniczny. 1908.
5. R. Feliński - Budowa miast, Lwów 1916.
6. P. George - Miasto. Typy, rozmieszczenie i rola w świecie. W-wa 1956.
7. J. Holewiński - Miasto przyszłości. W-wa 1909.
8. J. Holewiński - Osady ogrodowe, W-wa 1915.
9. J. Holewiński - Osady ogrodowe wobec zniszczenia przez wojnę miast i miasteczek. Przegląd Techniczny. 1915.

10. E. Howard - Tomorrow a peaceful path to real reform. London 1898 /wyd. II. 1902/.

11. J. Ihnatowicz - Vademecum do badań nad historią XIX i XX w. Warszawa 1967.

12. A. Jelonek - Ludność miast i osiedli typu miejskiego na ziemiach Polski od 1810-1960 r. Warszawa 1967.

13. Klarner - Monografia koncernu "Siła i Światło" WAP 143.

14. S. Łoza - Architekci i budowniczowie w Polsce. Warszawa 1954.

15. S. Łoza - Rodziny polskie pochodzenia codzoziemskiego osiadłe w Warszawie i okolicach. T. I-III, Warszawa 1932, 1934, 1935.

16. Osiedla i letniska podmiejskie w okolicach m.st. Warszawy. Warszawa 1931.

17. K. Pawłowski - Geneza i działalność T.U.P. w latach 1923-39 i rozwój myśli urbanistycznej w Polsce w: T.U.P. 1923-73. Warszawa 1973.

18. K. Pawłowski - Kierunki rozwoju urbanistyki polskiej okresu międzywojennego a ewolucja osiedla mieszkaniowego w: Sztuka XX w. Warszawa 1971.

19. J. Regulski - Blaski i cienie długiego życia. Warszawa 1980.

20. J. Regulski - Historia zgrupowania elektryfikacyjnego S.A. "Siła i Światło". W-wa 1963. Maszynopis w Bibliotece S.E.P.

21. D. Rzepniewska - Ziemiaństwo w kręgu oddziaływania Warszawy 1807-1864. Warszawa 1982.

22. Słownik Geograficzny Król. Pol. i Litwy T. I 1880, T. II 1883, T. III 1893.

23. Słownik Geografii Turystycznej Polski T. II 1959.

24. J. Smogorzewski - Brwinów, Milanówek i Podkowa Leśna jako podmiejskie osiedla - satelity Warszawy. I.U.A. seria prac własnych, z. 101, Warszawa 1965.

25. J.Szukalski, T. Gacki, M. Przewoźniak - Uwarunkowania fizjograficzne zamierzonych przekształceń środowiska przyrodniczego

obszarów przewidzianych do urbanizacji - Architektura XXII, N 347, 1982.

26. Szukiewicz - Miasto przyszłości. Ekonomista T.II, 1905.

27. T. Tołwiński - Osady ogrodowe w Anglii. Przegląd Techniczny, 1909.

S P I S T R E S C I

1. Spis wykorzystanych materiałów.....s. 3

2. Wstęp.....s. 9

3. Historia i charakterystyka układu przestrzennego
i architektury miasta- ogrodu Podkowa Leśna.....s. 13

4. Analiza historyczno- konserwatorska .....s. 44

5. Wnioski konserwatorskie .....s. 54

6. Przypisy .....s. 63

7. Aneksy .....s. 65

8. Spis ilustracji .....s. 75

1. Wstęp

Niniejszeestudium historyczno-urbanistyczne miasta opracowane zostało na zlecenie Stołecznej Pracowni Dokumentacji Dóbr Kultury w Warszawie. Potrzeba opracowania studium wynikła z pilnych, bieżących potrzeb Urzędu Konserwatorskiego i aktualnego stanu uzgodnień dotyczących miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego Podkowy Leśnej, opracowywanego w Biurze Planowania Rozwoju Warszawy.

Przedstawiając historię miasta w niniejszym opracowaniu staraliśmy się wydobyć jedynie najbardziej istotne fakty i analizy, pomocne do sformułowania programu konserwatorskiego.

Mamy nadzieję, że przedstawienie propozycji programu konserwatorskiego stwarza okazję do dyskusji korygującej i uściślającej przedstawione tam tezy. Trudnym zadaniem jest opracowanie tego programu. Składa się na to wiele przyczyn. Brak nam jeszcze doświadczeń konserwatorskich w zakresie tego typu XX-wiecznych miast, sumujących w sobie wartości środowiska naturalnego i kulturowego. Zaległości w zakresie rozpoznania historycznego i konserwatorskiego tego typu założeń przestrzennych są w Polsce ogromne. Z zapóźnienia tego wynika przykry fakt, że bardzo często nie nadążamy za potrzebami pracowni urbanistycznych, zdarza się nam działanie "już po wszystkim", czyli po opracowaniu planów zagospodarowania przestrzennego.

W wypadku Podkowy Leśnej należy podkreślić z przyjemnością, że dopingiem do podjęcia prac nad studium historyczno-urbanistycznym była inicjatywa społeczna mieszkańców tego miasta. To ich właśnie sukcesem jest fakt wpisania Podkowy Leśnej do rejestru zabytków. Obecnie należy sobie odpowiedzieć na pytanie co oznacza ta decyzja i jakie mogą i winny być jej konsekwencje.

Trwające obecnie spory wokół sposobu zagospodarowania przestrz.

nego Podkowy Leśnej nie są wymysłem ostatnich lat. Jak można przekonać się z zarysu historii miasta, kontrowersje na ten temat trwają prawie już od samego początku, czyli od lat 20-tych naszego stulecia. Podobnie jak i obecnie, nabierały one często ostrych kształtów konfliktu. Spory te są argumentem potwierdzającym aktualność obecnych dyskusji wokół problemów samorządu terytorialnego, dyskusji które toczą od jakiegoś czasu również w środowisku architektów, a zwłaszcza urbanistów, upatrujących w reaktywowaniu tego samorządu jeden z istotnych elementów niezbędnych do zaprowadzenia ładu przestrzennego w naszym kraju. Na pożyteczne wyniki tej dyskusji widać, musimy jeszcze trochę poczekać skoro na przykład podkowianie nie uzyskali jeszcze w 1981 roku zgody na reaktywowanie tak bardzo zasłużonego Towarzystwa Przyjaciół miasta - ogrodu Podkowy Leśnej.

Z problemem samorządu terytorialnego ściśle wiąże się dyskusja w środowisku architektów i urbanistów na temat "odnowy" planowania przestrzennego, nowej fazy urbanizacji w warunkach kryzysu i wdrażania reformy gospodarczej, czy wręcz rekonstrukcji planowania przestrzennego, projektowania urbanistycznego i architektonicznego. W dyskusjach tych podkreśla się tezę, że dotychczasowe metody i kształt organizacyjny planowania przestrzennego, związany ściśle ze scentralizowanym, odgórnym zarządzaniem i gospodarowaniem, przeżył się już ostatecznie, że nowa "generacja" planów urbanistycznych musi uwzględniać problemy samorządu terytorialnego, w tym udział społeczeństwa w formułowaniu i zatwierdzaniu koncepcji przestrzennych.

Przypominamy tu powyższe sprawy w pełni przekonani, że są one niesłychanie aktualne w przypadku Podkowy Leśnej. To młode miasto reprezentujące najwyższe walory krajobrazowe, urbanistyczne i architektoniczne, może ulec powolnej dewastacji jeśli nie włączymy do jego skutecznej ochrony, mechanizmu stosowanego obecnie na całym

świecie znanego pod nazwą "participation of the public" czyli jeśli nie uwzględnimy opinii i zaangażowania miejscowej społeczności. Historia Podkowy Leśnej jest potwierdzeniem dobrych tradycji tego zaangażowania.

Podkowa Leśna leży na terenie lasów Młochowskich, z których zachował się już tylko fragment na pn. Młochowa między Nadarzynem a Podkową Leśną. Tereny centrum miasta od strony wsch., pd. i zach. obejmują te lasy półkolem otwartym ku pn. Powstanie swe zawdzięcza budowie kolei EKD, która połączyć miała Warszawę z Grodziskiem i Żyrardowem. Założona w r. 1925 powstała wokół ośrodka folwarcznego Wilhelmów należącego do kompleksu dóbr Brwinów z zaadaptowaniem istniejącego układu dróg łączących Brwinów z okolicznymi miejscowościami oraz drogi łączącej folwark z osadą letniskową Stanisławów /ob. Aleja Lipowa/, w terenie miejscami silnie falistym.

W XIX w. dobra Brwinów leżące w Gub. Warsz., pow. błońskim należały do ks. Radziwiłłów. W r. 1861 zakupił je znany przemysłowiec Stanisław Lilpop do którego spadkobierców dobra należały aż do założenia miasta. Tereny, na których zostało założone miasto parcelowała spółka, w której skład wchodził właściciel folwarku Stanisław Lilpop syn pierwszego właściciela oraz instytucje finansujące budowę EKD /Sp. Akc. Siła i Światło, Bank Związku Spółek Zarobkowych/. Nowo powstała Sp. Akc. pod nazwą Miasto-Ogród Podkowa Leśna objęła w swe posiadanie obszar 522 mórg wraz z lasem i zadrzewieniem.

Tereny nowopowstającego miasta sąsiadowały na pd. z Brwinowem, od wsch. z Otrębusami, od pd. z Żółwinem i od zach. z Milanówkiem. Kolej EKD, na której 25 kilometrze od Warszawy usytuowano przystanek Podkowa Leśna podzieliło teren miasta na dwie części w 1927 r. Miasto-Ogród Podkowa Leśna przed wojną zaliczało się do najbardziej luksusowych osiedli podmiejskich Warszawy. Choć od początku określano osiedle jako miasto, to faktycznie prawa miejskie Podkowa Leśna uzyskała w r. 1965. Obecna przynależność administracyjna: woj. warszawskie, pow. Grodzisk Maz.

2. Historia i charakterystyka układu przestrzennego i architektury miasta-ogrodu Podkowa Leśna.

Dobra brwinowskie wraz z folwarkiem Wilhelmów /później nazwanym Podkową Leśną/ należałoby jeszcze w początkach XIX wieku do księcia Michała Hieronima Radziwiłła, wojewody wileńskiego. W 1852 r. całość dóbr kupił Józef Wilhelm Szmidecki, który w 1861 r. sprzedał je Stanisławowi Lilpopowi.

W 1852 roku dobra te graniczyły od pn. z wsią rządową Biskupice, od wsch. z wsiami prywatnymi Parzniew i Otrębusy, od pd. z wsiami prywatnymi Młochów, Żółwin, Książenice i Opypy, zaś od zach. z wsiami prywatnymi Grudów i Kotowice. Rozległość dóbr wynosiła wówczas 73 włóki miary nowopolskiej. Rejestr pomiarowy folwarku Wilhelmów z roku 1876 wymienia sieć dróg łączących folwark ze wspomnianymi wyżej okolicznymi wsiami. Analiza map topograficznych z XIX i pocz. XX wieku oraz planu dóbr Podkowa Leśna z 1911 roku i planów miasta z okresu po 1925 r. wskazuje, że większość wymienionych tam dróg oraz ich kierunki i przebieg pokrywa się z częścią obecnych ulic miasta. Tak więc obecne ulice Sportowa, Brwinowska i 1 Maja - to dawna droga Brwinów - Wilhelmów, obecne ulice Reymonta, Bluszczowa i Zachodnia /na planie miasta z ok. 1939 r. określone wspólną nazwą: ul. Grodziska/ - to dawna droga do do Grodziska, obecna ulica Waryńskiego /na planie z ok. 1939 r. - ul. Otrębuska/ - to dawna droga do Otrębus, obecna ulica Młochowska - to dawna droga do Młochowa, zaś część obecnej ulicy Kwiatowej i ulicy Paproci /na planie z ok. 1930 r. nazwana: Leśna Droga/ - to dawna droga do Opyp. Rejestr notuje ponadto dwie drogi: z Żółwina do Otrębus i z folwarku do Kolonii, które jednak trudno obecnie zidentyfikować.

Opis folwarku Wilhelmów z 1874 r. notuje następujące zabudowania: "czworak z drewna gontami kryty, czworak z drewna również gontami kryty, chlewy z drewna słomą pokryte, stodołę z kamieni pokrytą gosntami

z przystawką, holendernię z kamieni murowaną, pokrytą gontami".[4/]

Stopniową parcelację dóbr brwinowskich rozpoczęli sukcesorzy po Stanisławie Lilpopie, który zmarł w 1866 r. Z roku 1876 pochodzi "Plan części dóbr ziemskich Brwinów, w Guberni Warszawskiej, w powiecie błońskim, wyłączonej spod zabezpieczenia pożyczki Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego"[5/]. Na planie tym oznaczono sześć parcel leśnych z zabudową od frontu. Parcele te ciągnęły się wzdłuż południowej pierzei obecnej ulicy Lipowej, być może wówczas wytyczonej. Na planie tym wrysowane są ponadto zabudowania folwarku Wilhelmów, położone przy drodze biegnącej z Żółwina do Wilhelmowa. Od drogi tej odchodzi w kierunku pd.-wsch. droga lokalna, łącząca się ze szlakiem łączącym Opypy z Otrębusami. Obecnie zgodny z tą siecią połączeń jest przebieg ulic 1 Maja, Lipowej i Waryńskiego. Teren położony na pn. od wspomnianych wyżej 6 parcel, aż po obecną ulicę Modrzewiową oznaczony jest jako pola orne. Wschodnia granica pokazanej na planie części dóbr, wyłączonej spod zabezpieczenia pożyczki, pokrywa się z obecną ulicą Topolową.

Następne parcelacje na terenie dóbr Brwinów objęły w 1898 roku Letnisko Węgrzynek, przylegające od pn. do późniejszej kolonii Brwinów Borki. W 1909 roku pojawia się w źródłach nazwa Podkowa Leśna.[6] Wówczas to nastąpiło oddzielenie hipoteczne gruntów dóbr Podkowa Leśna od księgi hipotecznej Brwinów. W 1911 roku dokonano pomiaru na gruncie dóbr Podkowa Leśna, położonych w Guberni Warszawskiej w powiecie błońskim[7/]. Jest to najwcześniejszy, znany nam, szczegółowy plan całości terenów późniejszej Podkowy Leśnej. Plan ten notuje stan zalesienia, cieki wodne, opisane wyżej drogi, lokalizuje zabudowania folwarczne /obecny budynek Urzędu Miasta należał do zabudowań tego folwarku/, ponadto wskazuje podziały własnościowe, częściowo wtórnie korygowane w miarę postępowania parcelacji gruntów /m.in. później wkreślono na planie granice Kolonii Stawiska oraz Kolonii Brwinów-

-Borki, oraz trasę linii kolejowej EKD/. Plan ten wskazuje również, że przed 1911 rokiem dokonano parcelacji terenów przylegających od pn. do obecnej Podkowy Leśnej: są to, idąc od zach. - Brwinów-Wille, Kolonia Zatrudy, Osada Marynin, Kolonia Letnie i Kolonia Kępina. W 1922 roku dokoanno parcelacji dwóch kolonii Brwinów-Borki oraz Iglica. Południowe granice wymienionych wyżej Kolonii wyznaczyły później północną granicę Podkowy Leśnej.

Następny etap parcelacji terenów dóbr Podkowa Leśna wiąże się z budową linii kolejowej. W 1918 roku powstała w Warszawie spółka akcyjna pod nazwą "Siła i Światło", która miała odegrać wielką rolę w rozwoju energetyki polskiej[8/]. W programie działalności spółki poważne miejsce zajmowały zamierzania w dziedzinie kolejnictwa. W 1920 roku został nawet stworzony wydział studiów trakcji elektrycznej, zamieniony następnie na wydział kolejnictwa. Wydział ten wkrótce podjął się rozpracowania jeszcze przedwojennej koncesji, dotąd niezrealizowanej, dotyczącej budowy podmiejskiej elektrycznej linii kolejowej Warszawa - Grodzisk - Żyrardów. Pierwotnie linia ta miała przebiegać przez silnie już zaludnione ośrodki, które wykazywały dużą tendencję rozwojową. Jednakże na skutek starć z Państwowymi Kolejami powstała nowa koncepcja, której główną zasadą miało być odsunięcie projektowanej linii podmiejskiej o co najmniej dwa kilometry od istniejącej już państwowej linii kolejowej. Za realizacją tej koncepcji przemawiał fakt, iż w tym okresie, a nawet jeszcze przed wojną, Warszawa wykazywała silne tendencje rozwojowe w kierunku zachodnim. Można więc było się spodziewać, że budowa podmiejskiej linii kolejowej wywoła rozwój budownictwa i wzrost zaludnienia na tych terenach.

W pierwszej wersji projektu trasa kolei miała przebiegać przez lasy młochowskie, w pobliżu Nadarzyna. Jednakże pertraktacje prowadzone przez spółkę z właścicielką lasów Młochowskich, księżną Radziwiłłową, nie dały rezultatów. W związku z tym wszczęto rozmowy

z właścicielem dóbr Podkowa Leśna, synem pierwszego właściciela również Stanisława Lilpopa, Stanisławem Lilpopem. Pertraktacje te doprowadziły do wyłonienia się koncepcji poprowadzenia linii kolejowej właśnie przez Podkowę Leśną, z jednoczesnym projektem stworzenia na tych terenach miasta-ogrodu, przyszłego poważnego klienta EKD.

W 1922 roku powstała spółka akcyjna Elektryczne Koleje Dojazdowe, zaś w 1925 roku "Spółka pod nazwą "Miasto-Ogród Podkowa Leśna, Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością"[9/]. W tym też roku, w dniu 9 kwietnia wspomniana spółka kupiła od Stanisława Lilpopa majątek pod nazwą hipoteczną Podkowa Leśna o powierzchni 522 mórg "wraz z lasem, zadrzewieniem i budynkami na tym obszarze, bez żywego i martwego inwentarza". W akcie notarialnym zapisano, że "spółka zobowiązuje się rozsprzedać grunta z majątku Podkowa Leśna działkami pod budowę miasta-ogrodu i poręcza Stanisławowi Lilpopowi cenę po złotych 1800 za każdą wymierzoną morgę z obszaru oddanego do sprzedaży. O ile by Spółka przy sprzedaży otrzymała więcej niż po 1800 złotych, to cała przewyżka idzie na rzecz Spółki". Udziałowcami spółki byli: Stanisław Lilpop /40%/, "Siła i Światło" /36%/ oraz Bank Związku Spółek Zarobkowych /24%/[10/].

W 1925 r. projekt planu miasta wykonał na zamówienie Spółki znany warszawski architekt i urbanista Antoni Jawornicki[11/]. Nie udało się, niestety, odnaleźć oryginału tego projektu, nie wiemy też czy projektowi temu towarzyszyły jakieś założenia programowe, bliżej wyjaśniające koncepcję urbanistyczną i architektoniczną miasta-ogrodu Podkowy Leśnej. Szczegółowsze rozważania terminologiczne, a mianowicie czy zrealizowana Podkowa Leśna była miastem ogrodem, miastem satelitarnym czy też miastem-sypialnią, odkładamy do następnych rozdziałów niniejszej dokumentacji. W tym miejscu warto zaznaczyć, że do 1939 roku było to częściowo letnisko, a

więc miejscowość "sezonowa", zamieszkiwana na zasadzie "drugiej rezydencji".

Można przypuszczać, że oryginalną wersję projektu miasta, ale już po dokonaniu pomiaru geodezyjnego terenu przez geometrę Kazimierza Mikułowskiego /w latach 1925-1926/ przedstawia reklamówka Podkowy Leśnej wydana przed 1927 rokiem z myślą o potencjalnych nabywcach działek. /fot. nr /. Reklamówka ta na jednej stronie przedstawia plan miasta wraz ze szczegółową parcelacją działek /w skali ok. 1:10.000/, na drugiej zaś stronie zamieszczano tekst wyjaśniający koncepcję miasta-ogrodu i zachwalający walory samej Podkowy Leśnej. Tekst ten stanowi interesującą prezentację miasta, wartą przytoczenia w całości: "Przy rozbudowie nowoczesnych miast dzielnice mieszkalne są odsuwane na krańce miast i na przedmieścia, gdzie obszerniejsze i tańsze tereny pozwalają na budowę mniejszych domów, otoczonych ogrodami, wskutek czego warunki zdrowotne zamieszkiwania w miastach znakomicie się polepszają. Możność spędzenia codziennie choć kilku godzin w bliskim zetknięciu się z przyrodą - dodaje zdrowia, energii i dzielności mieszkańcom miasta, przedłuża ich życie i stwarza typ obywatela radośnie spoglądającego na życie i z większą energią walczącego z losem. Hasło "pracować w mieście, mieszkając na wsi" wcielone już w życie nieomal we wszystkich miastach zagranicznych, jest u nas niestety pustym dźwiękiem, pomimo żywiołowej dążności nieomal każdego z mieszkańców Warszawy posiadania własnego kawałka gruntu i własnego domu. Przyczyny takiego stanu rzeczy należy szukać w pierwszym rzędzie w braku nowoczesnych arterii komunikacyjnych, które decydują o możności zamieszkiwania na stałe dzielnic podmiejskich. Dla tego bowiem, żeby mieszkaniec dzielnicy podmiejskiej nie odczuwał oddalenia od środka miasta, musi mieć zapewnione szybkie i częste połączenie z nim. Wszelkie oczekiwanie na pociągi, sotsowanie się

do rozkładu jazdy wywołuje stratę czasu, a przy tym stwarza uczucie niewygody, co zniechęca do zamieszkiwania więcej oddalonych miejscowości. Pół godziny do trzech kwadransów jest normą oddalenia miejsca zamieszkania od miejsca pracy, przyjętą za granicą dla dużych miast, gdyż 30 do 45 minut może poświęcić każdy na przejazd do miejsca pracy, zyskując za to możność mieszkania na wsi w idealnie zdrowotnych warunkach, nabierając energii i przedłużając w ten sposób swe życie.

Pierwszą nowoczesną arterią komunikacyjną dla ruchu podmiejskiego, jaką otrzyma Warszawa, jest budująca się normalnotorowa szybkobieżna kolej elektryczna Warszawa - Grodzisk - Żyrardów, której odcinek od Warszawy do Grodziska będzie uruchomiony na wiosnę 1927 roku. Kolej ta, ... , ma wszelkie dane by stać się tą arterią, która sprzyjać będzie powstaniu pod Warszawą podmiejskich osiedli dla stałego zamieszkiwania. Przyjemna jazda uwarunkowana rodzajem trakcji, częsty ruch pociągów /w niektórych godzinach - co 10 minut/, wielka szybkość jazdy /do 65 km na godzinę/, punkt wyjściowy kolei w Warszawie w samym centrum /Nowogrodzka róg Marszałkowskiej/ - oto są zalety kolei tego typu, które stały się ulubionym środkiem komunikacji podmiejskiej zagranicą.

Pragnąc dać impuls do tworrzenia podmiejskich osiedli, Spółka Akcyjna "Elektryczne Koleje Dojazdowe", budująca kolej elektryczną Warszawa - Grodzisk - Żyrardów, przystąpiła, jako udziałowiec, do Spółki z ogr. odp. "Miasto-Ogród Podkowa Leśna", której zadaniem jest urządzenie nowoczesnego europejskiego podmiejskiego osiedla na terenach majątku Podkowa Leśna, położonego na 24 kilometrze budowanej kolei elektrycznej, licząc od rogu ul. Nowogrodzkiej i Marszałkowskiej. Do spółki tej wchodzą również, jako udziałowcy Bank Związku Spółek Zarobkowych, Sp. Akc. "Siła i Światło" i p. Stanisław Lilpop.

Wybór Podkowy Leśnej na podmiejskie osiedle był wywołany tem,

że miejscowość ta zarówno pod względem zdrowotnym, jak i piękności natury odpowiada wszeklim wymaganiom potrzebnym dla Miasta Ogrodu i nie ma sobie równej na całej długości budowanej kolei. Odległość zaś Podkowy Leśnej od środka miasta wynosząca 30-40 minut jazdy znajduje się w wskazanym wyżej granicach, pozwalających na codzienną jazdę do miasta bez większej straty czasu.

Podkowa Leśna obejmuje przestrzeń z górą 500 morgów, z których powyżej 300 morgów porośnięte są pięknym lasem, miejscami teren jest silnie falisty. Miejscowość ta została zbadana wszechstronnie przez Ministerstwo Zdrowia Publicznego, które orzekło, że nadaje się ona w zupełności na podmiejskie osiedle.

Plan parcelacyjny Podkowy Leśnej umieszczony na odwrotnej stronie niniejszego prospektu został opracowany przez zhanego urbanistę arch. A. Jawornickiego.Biuro Spółki z ogr. odp. "Miasto Ogród Podkowa Leśna" mieści się na ul. Marszałkowskiej nr 94..."[12/].

Plan miasta opracowany przez Antoniego Jawornickiego, jak już pisano wyżej, łączy elementy estniejącej już, wcześniejszej topografii tego terenu z elementami nowymi koncepcji układu przestrzennego. Elementy istniejące to zalesienie terenu /w częściach: wsch., zach. i pd./, cieki wodne, które stały się osnową projektowanego parku i dwóch ciągów zieleni, wspomniane już wyżej drogi łączące dawny folwark z otaczającymi go miejscowościami, zaadaptowane jako ciągi uliczne, oraz podziały własnościowe wyznaczające granice Podkowy Leśnej. Elementy nowe projektu to: linia torów EKD wraz z lokalizacją stacji głównej i dwóch przystanków, podział terenów zgodnie z zasięgiem łasu, na "miejscowości zalesione" i "miejscowości niezalesione" oraz sieć ulic oparta o schematy układów geomentrycznych, świetnie jednak dostosowana do istniejącej topografii terenu /zalesienie, cieki wodne, rzeźba

terenu, istniejące drogi/. W środkowej części miasta, zwłaszcza w partii północnej, dominuje układ koncentryczny półkolistych ulic, przeciętych ulicami promieniście rozchodzącymi z centrum zespołu, czyli od stacji głównej. W południowo-zachodniej części miasta dominuje geometryczny układ ulic, koncentrujący się wokół dwóch placów, a jednocześnie zamknięty ulicą okrężną, wydzielając tę część miasta w kompozycyjnie odrębną jednostkę, dzielnicę, sąsiadującą od strony północnej z terenem parku. Pn.-zach. część miasta posiada większość ulic o miękkim, falistym przebiegu, dostosowanym do bogatej rzeźby terenu. Najmniej oryginalny rysunek sieci ulic obserwujemy we wsch. części miasta, gdzie ulice przecinają się krzyżowo z pewnymi odstępstwami od kąta prostego, wynikającymi z dostosowania się do istniejących starych dróg lub do linii granic miasta. W projekcie środkowej części miasta zwracają uwagę szersze od pozostałych ulic, zadrzewione aleje /obecnie ulice: Lipowa, Lilpopa, część Głównej, Szpaków i Topolowa, ta ostatnia nie została zrealizowana w swym projektowanym kształcie, rozszerzenia romboidalnego, zakończonego dwoma placykami, opartymi również na planie rombów/.

Teren miasta podlegający parcelacji, A. Jawornicki podzielił na dziesięć dzielnic /A,B,C,D,E,F,G,H,J,K/, te zaś na bloki /w każdej dzielnicy od kilku do kilkunastu bloków/, bloki zaś na parcele. W centralnej i południowej części miasta część bloków dzielą w środku uliczki dojazdowe. Powierzchnia, a również i kształt parcel były bardzo zróżnicowane, częściowo w zależności od dzielnicy. Powierzchnia parcel wachały się od ok. 1000 do ok. 6000 m^2. Najobszerniejsze parcele zgrupowane zostały w pn.-zach., pd. i pn.-wsch. dzielnicach, najmniejsze zaś w centralnej oraz pd.-wsch. części miasta.

W oparciu o projekt A. Jawornickiego w latach 1925-1926 geometra Kazimierz Mikułowski dokonał szczegółowego pomiaru terenu i

sporządził plan geodezyjny Podkowy Leśnej. W dniu 5 lipca 1926 r. Okręgowy Urząd Ziemski zezwolił Stanisławowi Lilpopowi na sprzedaż ziemi z majątku Podkowa Leśna "trybem parcelacji letniskowej zgodnie z planem sporządzonym przez geometrę Mikułowskiego w 1926 r."[13/]. W 1927 roku inż. Mieczysław Dobrucki sporządził kolejny plan geodezyjny Podkowy Leśnej, który po zatwierdzeniu w tymże roku przez Okręgowy Urząd Ziemski, został załączony do zbioru dokumentów księgi hipotecznej dóbr Podkowa Leśna /przypuszczamy, że właśnie ten pomiar geodezyjny był podstawą planu w skali ok. 1:10.000, zamieszczonego w folderze:"Przewodnik po kolei elektrycznej Warszawa - Grodzisk", wydanym w 1929 lub w 1930 r. Do księgi tej również w 1927 r., wprowadzono[14/] zastrzeżenia hipoteczne dotyczące miejscowych przepisów budowlanych. Przepisy te dotyczą zarówno ochrony zalesienia jak i sposobu zagospodarowania działek wraz ze wskazanymi ograniczeniami kubaturowymi i gabarytowymi realizowanej zabudowy. Przepisy te umieszczone były również w aktach "Umowy przyrzeczenia kupna sprzedaży" zawieranych między Zarządem Dóbr Podkowa Leśna a nabywcami parcel. W tekście wspomnianej umowy w §6 czytamy: "Ponieważ nabywam.... działk.. przeznaczon... są pod budowę willi mieszkalnej w mieście ogrodzie Podkowa Leśna, przeto celem zachowania planu zabudowy, bezpieczeństwa, zdrowotności i estetyki miasta ogrodu Podkowa Leśna nabywc... poddaj... się następującym rygorom, na wniesienie których do działu III wykazu hipoteczengo zezwal... p.1 Nabyte pojedyńcze działki nie mogą być dzielone pomiędzy kilku właścicieli ani też sprzedawane inaczej jak tylko w nabytej całości, przyczem sprzedaż nabytych parceli jest dozwolona, lecz nie inaczej jak tylko w porozumieniu i za zgodą Zarządu Dóbr Podkowa Leśna. p.2 Rosnący na działkach las, nie może być wyrąbywany, natomiast w chwili przystąpienia do budowy, o ile usunięcie drzew okaże się konieczne dla pomieszczenia budynku i ochrony dachów przed wilgocią

względnie celem urządzenia ogródków itp. będzie wydane przez Zarząd pisemne zezwolenie na ścięcie odpowiedniej ilości drzew.

p.3 Przy wznoszeniu budynków na nabyt... dział... nabywca będzie stosowałe się do przepisów budowlanych, wydanych dla miasta ogrodu Podkowa Leśna.

p.4 Budowa, urządzenie i utrzymanie na nabyt... dział... jakichkolwiek zakładów przemysłowych, fabryk, zakładów leczniczych, handlowych, gastronomicznych, magazynów, sklepów i wogóle wszelkich przedsiębiorstw nie są dozwolone bez specjalnego piśmiennego zezwolenia, w przeciwnym razie nabywca obowiązany będzie zamknąć otwarte przez niego przedsiębiorstwo, względnie usunąć specjalnie zbudowane w tym celu budynki jak również pokryć Zarządowi Dóbr wszelkie wynikłe z tego powodu szkody i straty.

p.5 Plan ogrodzenia dział... jak i plan budowy, winny być przed przystąpieniem do budowy przedstawione Zarządowi Dóbr do zaakceptowania przyczem z góry zastrzega się, iż:

a. domy mieszkalne powinny mieć elewację ze wszystkich stron obwodu budowli, przyczem nie wolno budować budynków wyższych niż jednopiętrowe z mansardami.

b. Na jednej działce o powierzchni nie większej jak do 1200 m^2 może być zbudowany tylko jeden dom mieszkalny, przyczem jeden dom mieszkalny na takiej działce wraz z zabudowaniami gospodarskimi nie może zajmować więcej jak 1/5 całej pow. działki.

c. front domu mieszkalnego powinien być odsunięty od granicznej ulicy względnie od sąsiada, a ściany boczne od linii granicznej działki przynajmniej na 5 metrów.

p.6,a. wszelkie doły dla urządzeń sanitarnych, śmietniki, ustępy itp. powinny znajdować się w odległości przynajmniej 4-ch metrów od wszelkich linii granicznych danej posiadłości i po-

winny być wykonane tak, aby były zamknięte i nieprzepuszczalne. Wprowadzenie ścieków z nieczystościami poza granicę posiadanego terytorium bezwarunkowo wzbronione.

b. W razie przeprowadzenia na ulicy, do której przylega nabyta parcela urządzeń kanalizacyjnych, wodociągowych, właściciel rzeczonej zabudowanej parceli winien w ciągu jednego roku od dnia wezwania przez Zarząd Dóbr połączyć swą posiadłość na swój koszt z daną siecią tych urządzeń i utrzymywać te połączenia w należytym porządku, zgodnie z przepisami budowlanymi.

c. Nabywca dział... obowiązuj... się utrzymywać w należytym porządku chodnik i połowę jezdni przylegającej do dan... dział... nie ma prawa jednakże czynić jakichkolwiek przeszkód Zarządowi Dóbr Podkowa Leśna przy ewent. urządzaniu na ulicach i placach bruków, chodników, oświetlenia itp. robót, mających na celu ogólne dobro mieszkańców.

d. Przez nabyte parcele w żadnym razie nie wolno jest urządzać jakichkolwiek dróg komunikacyjnych, mających na celu połączenie egzystujących dróg, dojście do plantu, albo przejścia przez granice Podkowy Leśnej.

p.7 Nabywc... dział... obowiązuj... się w ciągu roku od daty aktu hipotecznego wykonać własnym kosztem jej ogrodzehia, przyczem na ogrodzenie nie może być użyty drut kolczasty do wysokości 1,50 m nad ziemią.

p.8 Utrzymywanie inwentarza żywego /krowy, owce, kozy, nierogacizny/ i urządzenie pomieszczenia dla tego rodzaju inwentarza dozwolone jest tylko na działkach nie mniejszych niż 1/2 hekt. /5000 m^2/ i znajdujących się w bezpośredniej styczności z łąkami Podkowa Leśna.

p.9 Do czasu wprowadzenia władz samorządowych w Podkowie Leśnej, właściciel dział... płacić będzie kwotę, określoną przez Zarząd Dóbr Podkowa Leśna w stosunku do obszaru dział... na pokrycie kosztów zaprowadzenia urządzeń użyteczności publicznej, jakie Zarząd Dóbr Podkowa Leśna dla porządku i bezpieczeństwa publicznego, zdrowia lub wygody mieszkańców zaprowadzi.

p.10 Nadzór nad wykonaniem warunków zawartych w § 6-tym niniejszej umowy należy do Zarządu Dóbr Podkowa Leśna. Zaś po zakończeniu parcelacji w Podkowie Leśnej jej prawa obejmą przyszłe władze samorządowe gminy Podkowa Leśna[15/].

W 1934 roku mierniczy przysięgły Konstanty Krasnowski sporządził następny plan miasta w skali 1:1000 podzielony na sekcje, ukazujące poszczególne dzielnice. Plan ten został zatwierdzony w dniu 5.VI.1935 roku przez Wydział Powiatowy Sejmiku Błońskiego. W trakcie zbierania materiałów do niniejszej dokumentacji udało się natrafić jedynie na odrysy pomiaru z 1934 roku[16/]. Nie odnaleziono również reprodukowanego w pracy J. Smogorzewskiego planu parcelacji Podkowy Leśnej z 1936 roku /skala 1:2000/, /fot. nr .../.

Według J. Smogorzewskiego w 1928 roku sporządzono plany parcelacji Klementynowa, przylegającego od wschodu do dzielnicy "F" i "G" Podkowy Leśnej /obecnie w granicach ulic: 11 Listopada, Podleśna i Kolejowa/ oraz Letniska Młochówek /parcelacja zatwierdzona w 1929 r przylegającego od pd. do dzielnic "G" i "H", obecnie w granicach ulic: Reymonta, Prusa, Krasińskiego, Młochowska i 1 Maja. Brak nam pewnych danych stwierdzających kiedy konkretnie te dwa tereny włączono do granic administracyjnych Podkowy Leśnej. Zarówno plan z 1934 jak i z 1936 roku jeszcze ich nie obejmują.

Porównanie dwóch pierwszych planów miasta, to znaczy z folderu wydanego przed 1927 rokiem i z przewodnika wydanego ok. 1930 r., wskazuje na szereg istotnych zmian wprowadzonych w tym czasie w rozplanowaniu Podkowy Leśnej. Przede wszystkim zrezygnowano ze wszystkich uliczek dojazdowych we wnętrzach kwartałów. Dwukrotnie powiększono powierzchnie parcel w centrum miasta /między ulicami Błońską, Pocztową, Lipową, Waryńskiego i Jaworową/, gdzie pierwotnie planowano bardzo gęsto dzielone wąskie parcele. Powiększono również po-

wierzchnie parcel w północnych partiach miasta. Pierwszy plan miasta zawiera 1779 parcel, następny już tylko 1079.

Następną zmianą było wprowadzenie nowych ulic przy jednoczesnej likwidacji innych. W dzielnicy "A" inny przebieg mają miękko wijące się ulice Szczygła i Kukułek, dodano zaś ulicę Bażantów. W dzielnicy "B" dodano odcinek ul. Błońskiej od ul. Dzierżyńskiego do torów. W dzielnicy "F" poszerzono pas zieleni ciągnący się wzdłuż cieku wodnego i zamiast ulicy pierwotnie poprowadzonej środkiem pasa zieleni, wytyczono dwie ulice idące skrajem zieleni /Jaworową i Dębową/, przedłużono ulicę Wschodnią do samych torów, czyli do przystanku Podkowa Leśna Wschodnia. W dzielnicy "H" zrezygnowano z romboidalnego poszerzenia ulicy Topolowej, pozostawiając jedynie dwa romboidalne plane oraz zlokalizowany na tej samej osi kwadratowy plac u zbiegu ulic Topolowej, Waryńskiego, Sosnowej i Lipowej.

Dwa kwartały, położone w samym centrum miasta, między dzielnicami "H" i "J" /w granicach ulic 1 Maja, Lipowa, Kościelna i Akacjowa/, wyłączone zostały z parcelacji jako własność Zarządu Dóbr. Północny kwartał tego terenu zajmowały wówczas jeszcze zabudowania dawnego folwarku/ w jedynym zachowanym do dziś budynku, z przełomu XIX i XX wieku, mieści się obecnie Urząd Miasta, zaś w granicach południowego kwartału zachował się do chwili obecnej budynek pochodzący z przełomu XIX i XX wieku, który służył jeszcze Lilpopom jako pałacyk myśliwski. W planie miasta z ok. 1930 roku wyłączono również trzy sąsiadujące ze sobą kwartały w dzielnicach "J" i "K", w granicach ulic Pocztowej, 1 Maja, Parkowej i Kwiatowej, oraz w dzielnicy "K" - skrajne kwartały, położone na pd. od ul. Kwiatowej.

W dzielnicy "J" dodano ul. Świerkową, w dzielnicy "K" dodano ul. Jałowcową oraz przerwano bieg południowej obwodnicy likwidując odcinek ul. Kwiatowej między ul. Paproci i Storczyków. W ramach regulacji cieków wodnych zlikwidowano ciek środkowy odchodzący od obecnego cmentarza w kierunku pd.-wsch.

Plan z ok. 1930 r. przedstawia już szczegółowe rozplanowanie par-

ku /wg projektu miejskiego ogrodnika m. Warszawy L. Danielewicza/ wraz z budynkiem klubu sportowego /wg projektu arch. Juliusza Dzierżanowskiego/ i kortami tenisowymi.

Plan z ok. 1930 r. przekazuje jeszcze jedną bardzo ważną wiadomość, a mianowicie oznaczono na nim istniejące już wille miasta-ogrodu. Są to następujące budynki:

Dzielnica A - 7 domów, zidentyfikowanao z nich 6: ul. Gołębia 6, Dzierżyńskiego 20, 27, 30, 38, Ptasia 6/

Dzielnica B - brak domów

Dzielnica C - brak domów

Dzielnica D - 2 domy /ul. Główna 35 i Borsucza 62/

Dzielnica E - 5 domów, obecnie zidentyfikowano 3 domy: ul. Jelenia 6 i 4, Wiewiórek 6/8

Dzielnica F - 6 domów, obecnie zidentyfikowano 4 domy: ul. Akacjowa 8/10 Wschodnia 5 i 17, Waryńskiego 24

Dzielnica G - 1 dom, ul. Sosnowa 22

Dzielnica H - 6 domów, obecnie zidentyfikowano 4 domy: Jaworowa 7 i 13, Akacjowa 33 i Klonowa 12

Dzielnica J - brak nowej zabudowy

Dzielnica K - 4 domy, ul. Parkowa 19 i 21, Storczyków 24, Parkowa 37

Razem 31 nowych willii, z tego zidentyfikowano istniejących do chwili obecnej - 24 budynki. W sierpniu 1930 roku przekazany został dyrekcji EKD wykaz domów w Podkowie Leśnej, zawierający dokładne informacje adresowe /dzielnica, kwatera, parcela/, imię i nazwisko właściciela, materiał budowlany domu /murowane, drewniane/ oraz typ ogrodzenia /drut, siatka, sztachety/. Według wykazu tego w Podkowie było: 39 domów drewnianych, 59 domów murowanych, razem 98.

W "Przewodniku po kolei Elektrycznej Warszawa-Grodzisk", wydanym ok. 1930 r., zamieszczono interesujący zestaw informacji reklamujących architektów, wykonujących projekty willii oraz przedsiębiorstwa prowadzące prace budowlane i sprzedające niezbędne materiały. Odnotuj-

my reklamy dotyczące architektów, gdyż ich projekty były realizowane na terenie Podkowy Leśnej:

- "Juliusz Dzierżanowski-architekt", wg jego projektu wzniesiono budynek Klubu Sportowego w parku w 1928 r. oraz przebudowano i rozbudowano dwór "Zarybie", należący do rodziny Regulskich /1936/.
- "Inżynier architekt Jan Szperling, projektuje i dozoruje wszelkie roboty w zakresie budownictwa", według jego projektu zbudowano willę "Krychów" przy ulicy Kwiatowej nr 20 /1930 r./.
- "Plany parków, ogrodów. Wykonywanie robót na gruncie, inspekcje, porady, Stan. Schönfeld, ogrodnik-architekt".
- "Przedsiębiorstwo budowy i biuro robót budowlanych, inż. Szydłowski i S-ka", według projektu Szydłowskiego zbudowano willę przy ulicy Dzierżyńskiego nr 20 /1928 r./ i Wschodniej nr 5 /1928 r./. Przedsiębiorstwo to prowadziło ponadto sprzedaż działek w Podkowie Leśnej.

Zebrano szereg informacji o autorach projektów kilkunastu innych willi, dalsze badania ujawniły następne nazwiska:

- Maksymilian Goldberg - willa przy ul. Sosnowej 9
- Bohdan Lachert - centrala telefoniczna przy ul. Dzierżyńskiego i willa przy ul. Wrzosowej /1936 r./
- Zbigniew Landau - willa przy ul. Jaworowej nr 12 /ok. 1926 r./
- Mieszkowski - willa przy ul. Pocztowej nr 6
- Maciej Nowicki - willa własna przy ul. Kasztanowej 6 /po 1945 r./
- Nowiński - willa "Krywojta" przy ul. Lipowej 15
- Pietz - willa przy ul. Ptasiej 6a /po 1940 r./
- Rzepecki - willa "Przedwiośnie" przy ul. Parkowej nr 21 /1928 r./
- Jan Siennicki - willa "Renata" przy ul. 11 Listopada nr 1/3 /1933 r./
- Stanisław Stefański /technik budowlany/ - willa "Marsylianka" przy ul. Sarniej nr 56 /projekt zatwierdzony w 1930 r./

- inż. T. Wasilewski - dom przy ul. Wiewiórek 25 /1934 r./
- Zarębski /technik budowlany/ - willa "Zoja" przy ul. Sosnowej nr 51 /1932-35 r./
- Zenon Żniński /artysta rzeźbiarz/ - willa "Domek w Lesie" przy ul. Dębowej nr 5
- Bruno Zborowski - kościół p.w. św. Krzysztofa /1932-34 r./

W czasopiśmie "Dom, Osiedle, Mieszkanie" opublikowano w roku 1929 projekt i zdjęcia już zrealizowanego domku drewnianego /ul. Jelenia 10/ autorstwa architekta Aleksandra Więckowskiego oraz dwa projekty ogrodów przy willach /jeden z nich to ogród ul. Dzierżyńskiego 20/, autorstwa St. Rogowicza[17/]. W 1927 r. w "Architekturze i Budownictwie" opublikowano dwa projekty willi w Podkowie Leśnej opracowane przez architekta Jana Dąbrowskiego. Rzeczą charakterystyczną jest fakt, iż jedna willa opracowana jest w stylu dworkowym, druga zaś reprezentuje konstruktywizm[18/].

Zabudowa Podkowy Leśnej, zrealizowana przed 1939 rokiem, a częściowo również i po 1945 roku, reprezentuje dwie główne grupy stylowe - "styl dworkowy" i tzw. "styl międzynarodowy". Jak przekonują wspomniane wyżej dwa projekty architektoniczne Jana Dąbrowskiego z 1927 roku, obydwa kierunki stylowe współistniały w mieście równocześnie, zapewne w zależności od upodobań nie tylko projektantów ale i właścicieli. Dzięki obfitości zieleni w Podkowie Leśnej te dwa konkurencyjne w zasadzie style architektoniczne świetnie wkomponowały się w założenie przestrzenne miasta, stanowiąc ważny element zespołu.

W budynkach wznoszonych w stylu dworkowym obserwuje się stosowanie uproszczonych i przetworzonych motywów renesansu, baroku i klasycyzmu, zarówno w zakresie brył, form dachów, kompozycji elewacji, kształtu i charakteru portyków czy wreszcie kształtu i obramień otworów. W zabudowie pensjonatowej, drewnianej spotykamy przy-

kłady "stylu szwajcarskiego" charakterystycznego dla ówczesnej architektury uzdrowisk. Bardziej jednolitą grupę stanowią wille wznoszone w "stylu międzynarodowym", operujące interesującymi wariantami zestawiania kubicznych brył, podporządkowanych zarówno względom funkcjonalnym jak i światłocieniowym budynków.

Większość willi zachowała się w dobrym stanie, niewiele zmienionym późniejszymi przebudowami czy dobudówkami. Gorzej przedstawia się stan zachowania towarzyszących im pierwotnie założeń ogrodowych. W nielicznych tylko wypadkach można dopatrzeć się śladów dawnych kompozycji. Problem ten wymaga jeszcze dalszych dogłębnych studiów, gdyż założenia ogrodowe parcel stanowiły ważny element kompozycji całości miasta.

Równocześnie z zabudową willową, jednorodzinną w Podkowie Leśnej pojawiło się kilka pensjonatów przygotowanych na dłuższy lub krótszy pobyt przyjeżdżających gości. We wspomnianym już "Przewodniku" jeden z tych pensjonatów w ten sposób się reklamował: "Pensjonat "Przedwiośnie". Komfortowo urządzony z elektrycznością i kanalizacją w Podkowie Leśnej, miejscowości pięknej, suchej, w lesie sosnowym, wynajmuje pokoje z całodziennym utrzymaniem i pościelą. Przyjmuje zamówienia na zbiorowe obiady, podwieczorki i kolacje. Komunikacja bardzo dogodna Elektryczną Kolejką Warszawa-Grodzisk st. Podkowa Główna"[19/].

Warto może zaznaczyć, że wg informacji z 1926 r. - ceny kształtowały się od 1,80 zł do 6 zł za 1 m^2, zaś w 1935 r. - koszt domu trzypokojowego z wszystkimi wygodami wynosił - 18.000 do 20.000 zł[20/].

W 1932 r. przystąpiono do budowy kościoła p.w. św. Krzysztofa według projektu architekta Bruno Zborowskiego. Budowę ukończono w 1934 r.[21/].

Następne zmiany w rozplanowaniu miasta, jednak już tylko nieznaczne, obserwujemy porównując plan miasta z ok. 1930 roku z nowym pomiarem geodezyjnym poszczególnych dzielnic, wykonanym w 1934 r. przez

mierniczego przysięgłego Konstantego Krasnowskiego.

W dzielnicy A wyprostowano przebieg obecnej ulicy Sępów i taki stan istnieje obecnie, ulica Krasek zakręcająca na planie z roku 1934 pętlą do ulicy Sójek, zrealizowana została ostatecznie według planu z roku 1930 i kończy swój bieg nie dochodząc już do ulicy Sójek.

W dzielnicy "B" w stosunku do r. 1930 zlikwidowano odcinek ulicy Świerkowej od kolei do ulicy Brwinowskiej i stan taki obserwujemy również obecnie.

Jeśli chodzi o dzielnice "C", "D" i "E" to zmiany żadne nie nastąpiły.

W dzielnicy "F" nie zanotowano zmian związanych z przebiegiem ulic, natomiast jeśli chodzi o liczbę działek, to na planie z roku 1934 i obecnie jest ich mniej niż planowano w r. 1930.

Również w dzielnicy "G" nastąpiły jedynie zmiany w liczbie działek /blok II/.

W dzielnicy "H" nie zrealizowano ostatecznie dwóch romboidalnych placyków na osi ulicy Topolowej pozostawiając tylko w zarysie górny, przez który przebiega ulica Akacjowa oraz kwadratowy plac u zbiegu ulic Topolowej, Waryńskiego, Sosnowej i Lipowej. Na planie z 1934 r. połączono krótkim odcinkiem ulice Akacjową i Modrzewiową /między ulicami Brzozową i Topolową/ - plan obecny zgodny z planem z r. 1930 ulicy tej nie notuje.

Na planie z r. 1930 i 1934 nie ma obecnie istniejącego odcinka ul. Akacjowej łączącego ją z ul. 1 Maja. Na parceli Nr 1 w bloku XV u zbiegu ulic 1 Maja i Lipowej przeznaczonej "na użyteczność publiczną" zgodnie z zastrzeżeniem umieszczonym na planie K. Krasnowskiego z 1934 r., usytuowano obecnie dom handlowy likwidując jednocześnie ukośną uliczkę łączącą ulice Lipową i Topolową, więcej jest również obecnie działek przylegających do ulicy Lipowej na odcinku

od ul. 1 Maja do Topolowej.

W dzielnicy "J" obecnie i na planie z 1934 r. odcinek ulicy Modrzewiowej /od ul. 1 Maja do części końcowej ul. Akacjowej/ łączy się z ulicą Świerkową, podczas gdy na planie z r. 1930 dochodził bezpośrednio do ul. Akacjowej; zlikwidowano również ulicę biegnącą ukośnie od ulicy Świerkowej do ulicy Lilpopa oraz nie zrealizowano odcinka ulicy Akacjowej od ulicy Świerkowej do ulicy wyznaczającej wschodnią granicę parku, biegnącej na planie symetrycznie do ulicy Pocztowej, zrezygnowano także w r. 1934 i obecnie z wytyczenia ulicy biegnącej, na planie z 1930 r., ukośnie od ulicy Świerkowej do ulicy Lilpopa.

W dzielnicy "K" brak, obecnie istniejącego odcinka ulicy Kwiatowej między ulicami Paproci i Storczyków, połączono natomiast w 1934 r krótkim odcinkiem ulicę Konwalii z ulicą Kwiatową.

W stosunku do planu z r. 1930 powiększona została na planie z r. 1934 liczba działek. Pierwszy z tych planów zawiera 1079 parcel zaś następny 1189.

Jednym z istotnych elementów, z którym zetknąć się można przy porównywaniu planów miasta i ich opisów, z różnych okresów jest zmieniająca się nomenklatura używana w odniesieniu do podziału miasta W zasadzie niezmieniona pozostaje wszędzie nazwa oznaczająca największe jednostki podziału to znaczy dzielnice. Natomiast zmiennie stosowane są nazwy dotyczące wewnętrznego podziału dzielnic - najwcześniej używaną nazwą jest kwartał, kwatera a w 1934 r. blok, te zaś z kolei dzielą się na parcele lub później działki.

Ze względu na to iż plan sporządzony przez geometrę Konstantego Krasnowskiego w r. 1934/5 jest nam najlepiej znany i najbardziej szczegółowy proponujemy przyjąć nazewnictwo za nim a więc: dzielnica blok oraz działka.

W 1930 r. został zatwierdzony statut Stowarzyszenia Miłośników Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna. W kwietniu 1933 r. Stowarzyszenie zmie-

niło nazwę na Towarzystwo Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna i w nie zmienionej formie przetrwało do września 1939 r. W 1932 roku Stowarzyszenie liczyło 33 członków rzeczywistych[22/]. Na posiedzeniu Stowarzyszenia w dniu 11.IX.1932 r. przyjęto uchwałę zatwierdzającą zorganizowanie następujących sekcji tematycznych:

a. Budowlano-sanitarną - w celu wydania lokalnych przepisów budowlanych, zatwierdzania planów budynków, nadzoru nad ich wykonaniem, wydania przepisów sanitarnych i nadzoru nad zdrowotnością osiedla, oraz nadzoru nad akcją przeciwkomarową.
b. Ochrony przyrody i sportową - w celu ochrony przyrody, urządzenia i utrzymywania parku i zieleńców, wydawania pozwoleń właścicielom działek na wycięcie drzew oraz w celu organizowania kół i imprez sportowych.
c. Budowy kościoła - dla współdziałania w budowie kościoła.
d. Oświetlenia Podkowy Leśnej - w celu sporządzenia planu oświetlenia ulic i placów, instalowania nowych lamp dla ulicznego oświetlenia i nadzoru nad funkcjonowaniem oświetlenia, rozdziału kosztów oświetlenia pomiędzy poszczególnych właścicieli placów, oraz inkasowanie należności.
e. Ustalania nazw ulic - w celu wyznaczenia nazw ulic, ustalenia numeracji parceli i sporządzenia odnośnego wykazu dla władz administracyjnych[23/].

Gdy w 1933 roku zmieniła się nazwa Stowarzyszenia na Towarzystwo zmieniono również statut, w którym czytamy, że celem Towarzystwa są m.in. urządzenie wzorowego osiedla, utrzymanie tegoż osiedla na należytej wysokości pod względem administracyjno-gospodarczym, zdrowotnym i ogólno-kulturalnym, wzajemna pomoc właścicieli parcel osiedla. Wśród najbliższych zadań Towarzystwa określono następujące: zakładanie i utrzymywanie straży ogniowej, szpitali, czytelni, biblioteki, szkół, sklepów jak również parków i ogrodów z odpowiednimi terenami dla zabaw i gier sportowych, czuwanie nad należytym stosowaniem przepisów

ogniowych, budowlanych i sanitarnych, wprowadzenie oświetlenia, kanalizacji, wodociągów itp., współdziałanie w aprowizowaniu osiedla[24/].

W 1934 roku Podkowa Leśna uzyskała prawa gromady w ramach powiatu błońskiego.

W 1937 roku Towarzystwo Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna opracowało nową wersję przepisów miejscowych poszerzającą częściowo starą wersję włączoną do akt hipotecznych. Nowe przepisy w zancznym stopniu oparte zostały na "Rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 16 lutego 1928 roku o prawie budowlanym i zabudowaniu osiedli".

A oto tekst propozycji przepisów miejscowych przesłany przez Towarzystwo w dniu 18 marca 1937 r. do mieszkańców Podkowy w celu zebrania uwag i spostrzeżeń:

"Przepisy miejscowe

W celu racjonalnego zabudowania miasta ogrodu Podkowa Leśna, tj. zachowania warunków bezpieczeństwa, zdrowotności i estetyki osiedla, Rada Gromadzka Podkowy Leśnej uchwala następujące przepisy obowiązujące wszystkich nabywców i dzierżawców placów w Podkowie Leśnej - a to na zasadzie nr 8 działu III księgi hipotecznej Podkowy Leśnej oraz Państwowej Ustawy Budowlanej z dnia 16 lutego 1928 r. /P.U.B./, w szczególności tyt. XI o przepisach miejscowych /art. 408 i dalsze/.

§ 1. Podkowa Leśna jest podmiejskim osiedlem mieszkaniowym o charakterze willowym według P.U.B. art. 6c.

§ 2. Przed przystąpieniem do budowy nowych budynków stałych i tymczasowych, nadbudowy i rozbudowy ich, winien być przedstawiony Radzie Gromadzkiej plan do zatwierdzenia. Rada Gromadzka opiniuje /P.U.B. art. 332 do 354/, czy plan czyni zadość warunkom niniejszych przepisów, a w szczególności, warunkom zdrowotnym i estetycznym /P.U.B. art. 338 o ochronie karjobrazu/.

§ 3. Zgodnie z art. 335 P.U.B. plan budowy lub przebudowy szop i składzików oraz budynków gospodarskich, jak również ogrodzeń winien być przedstawiony Radzie Gromadzkiej do zatwierdzenia. Na ogrodzenie nie może być użyty drut kolczasty do wysokości 150 cm nad ziemią. Parkany nieprzejrzyste oraz ogrodzenia nieestetyczne są zabronione /P.U.B. art. 338/. Wszelkie napisy, reklamy i wystawy /P.U.B. art. 338/ winny być zmienione, o ile Rada Gromadzka stwierdzi ich szpetotę.

§ 5. Zastrzega się wyraźnie, że domy mieszkalne winny mieć elewacje ze wszystkich stron budowli, przy czym nie wolno budować domów wyższych niż 1 piętro z mansardą. Rada Gromadzka może osobną uchwałą wydać pisemne zezwolenie na budowę domu wyższego, o ile warunki terenowe, wielkość działki i jej położenie na to pozwalają, a sąsiednie działki na tym nie ucierpią.

§ 6. Przestrzeń pomiędzy frontem domu a ulicą winna być zużytkowana na ogródki /P.U.B. art. 226/

§ 7. Na jednym placu o powierzchni do 1800 m^2 może być zbudowany tylko jeden dom mieszkalny, który wraz z zabudowaniami gospodarskimi nie może zajmować więcej niż 1/5 całej powierzchni.

§ 8. Wszelkie budynki mieszkalne winny być skanalizowane. Urządzenia sanitarne, jak śmietniki itp. winny się znajdować w odległości najmniej 5 m od wszelkich linii granicznych /P.U.B. art. 315/ i winny być wykonane tak aby były zamknięte i nieprzepuszczalne, za wyjątkiem kompostów ogrodowych, które winny być utrzymane w porządku i często przesypywane ziemią. Urządzanie dołów ustępowych i wyprowadzanie ścieków podziemnych poza granicę placu lub do strumyków i rowów odwadniających, jak również ścieki otwarte są bezwzględnie zabronione.

§ 9. Utrzymywanie inwentarza żywego /konie, krowy, owce, kozy i nierogacizna/ i urządzanie pomieszczenia dla tego rodzaju inwentarza dozwolone jest tylko na placach nie mniejszych niż 5000 m^2 i

znajdujących się na peryferiach Podkowy Leśnej, sąsiadujących z łąkami. Rada Gromadzka ma prawo kontroli nad warunkami sanitarnymi tego rodzaju hodowli.

§ 10. Budowa, urządzanie i utrzymywanie na nabytym placu jakichkolwiek zakładów przemysłowych, zakładów leczniczych, handlowych, gastronomicznych, magazynów, składów, sklepów itp. przedsiębiorstw wymaga pisemnego zezwolenia Rady Gromadzkiej.

§ 11. Przedsiębiorstwa wymienione w § 10 niniejszych przepisów będą się mieściły w dzielnicy handlowej, położonej między torem EKD oraz ulicami: Brwinowską, Błońską, Myśliwską. Rada Gromadzka w razie istotnej potrzeby może zezwolić na założenie i prowadzenie przedsiębiorstwa handlowego również i w innej dzielnicy o ile warunki terenowe i miejscowe na to pozwalają a sąsiednie działki na tym nie ucierpią.

§ 12. Rosnący na działkach las nie może być wyrąbywany. Jeżeli w chwili przystąpienia do budowy okaże się potrzeba usunięcia części drzewa w celu pomieszczenia budynków i ochrony dachów przed wilgocią lub w celu urządzenia ogródków itp. należy uzyskać od Rady Gromadzkiej pisemne zezwolenie na ścięcie niezbędnej liczby drzew. Nie wolno sadzić wysokopiennych drzew i szpalerów w odległości bliższej aniżeli 5 m od słonecznych granic sąsiada. Można nakazać usunięcie bliżej rosnących drzew o ile ich rozrost przynosi szkodę sąsiedniej działce.

§ 13. Place nie mogą być dzielone pomiędzy kilku właścicieli, ani też sprzedawane inaczej jak w nabytej całości. Na ewentualny podział placu nie mniejszego niż 3600 m^2 należy uzyskać pisemne zezwolenie Rady Gromadzkiej.

§ 14. Rada Gromadzka ma prawo i obowiązek kontroli czy przepisy niniejsze są przestrzegane.

§ 15. Winni naruszania niniejszych przepisów będą pociągani do odpowiedzialności administracyjnej i karnej, a to w szczególności w drodze mandatów oraz na drodze sądowej /grzywna do 1500 zł lub areszt do 6 tygodni/ /P.U.B. art. 399 i dalsze/.

§ 16. Przy niniejszych "przepisach miejscowych" obowiązują przepisy P.U.B. oraz zastrzeżenia hipoteczne, z tym że decydują w wypadkach spornych niniejsze przepisy"[25/].

Nowe elementy, które pojawiły się w tych przepisach miejscowych w sotsunku do pierwotnych zastrzeżeń hipotecznych to m.in.: zakaz stosowania parkanów nieprzejrzystych, zwrócenie uwagi na estetykę napisów, reklam, wystaw itp., nakaz odsunięcia domów mieszkalnych o 5 m od ulicy i od granicy sąsiada /budynki nieogniotrwałe od granicy sąsiada odsunięte o 6 m/, wskazanie, że przestrzeń między frontem domu a ulicą należy przeznaczać na ogródki, zakaz odprowadzania ścieków poza działkę do strumyków i rowów odwadniających, przepisy te jako pierwsze szczegółowo lokalizują dzielnicę handlową między ulicami Brwinowską, Błońską, Myśliwską i torami EKD.

Omówione wyżej przepisy miejscowe a przedtem zastrzeżenia hipoteczne miały w pewnym stopniu wyrównać brak planu zabudowania Podkowy Leśnej. W 1934 r., gdy Podkowa Leśna uzyskała prawa gromady, kontrolę nad stosowaniem się przez obywateli osiedla do zastrzeżeń hipotecznych przejęła od Spółki Rada Gromadzka i Sołectwo. Przewodniczący Wydziału Powiatowego w dniu 3.VII.1936 r. wydał instrukcję w sprawie opiniowania planów budowlanych w Podkowie Leśnej, zaznaczając, że opiniowanie to ma zastąpić brak planu zabudowania, oraz zalecając aby przy opiniowaniu planów współdziałał delegat miejscowego koła miłośników osiedla. Wytworzyła się jednak bardzo niekorzystna sytuacja - Rada Gromadzka akceptowała zastrzeżenia wniesione do hipoteki, zaś Wydział Powiatowy

uznał je za sprawę wyłącznie prywatną. W tej sytuacji Rada Gromadzka przy współudziale Towarzystwa Przyjaciół opracowała w 1937 r. przytoczony wyżej projekt miejscowych przepisów budowlanych. Projekt ten również nie został zatwierdzony przez władze powiatowe, gdyż opracowywały one w tym czasie ramowe przepisy budowlane dla całego powiatu błońskiego. Rada Gromadzka poleciła więc sporządzić na koszt gromady plan zabudowania Podkowy Leśnej, który miał być gotowy w 1939 r.

W dyskusję na temat stanu zagospodarowania Podkowy Leśnej bardzo czynnie włączyło się Towarzystwo Przyjaciół z racji swych statutowych obowiązków. Padały bardzo krytyczne słowa zarówno pod adresem władz administracyjnych jak i pod adresem Spółki i Zarządu Dóbr, prowadzących sprzedaż działek i dysponujących terenami wspólnymi osiedla, jak parki, zieleńce, place, ulice. Niestety nie dotarliśmy do akt Spółki i Zarządu Dóbr, nie znamy więc ich stanowiska w tych sporach i konfliktach.

W marcu 1933 r. inż. Paweł Czerepowicki, omawiając na posiedzeniu Towarzystwa działalność sekcji budowlano-sanitarnej, wspomniał że sekcja zatwierdza już plany domów oraz udziela porad fachowych. W projekcie jest opracowanie kilku typów domów, których budowa byłaby znacznie tańsza od budowanych według planów indywidualnych. Przedstawiono również skonsultowany z mieszkańcami Podkowy, projekt ustalenia nazw ulic na terenie Podkowy, a mianowicie postanowiono osiedle podzielić na cztery części: w pn.-wsch. będą nadawane nazwy ulic od nazw zwierząt, w pd.-wsch. - od nazw drzew, w pn.-zach. - od nazw ptaków zaś w pd.-zach. - od nazw kwiatów. Ponadto zarezerwowano ulice dla nazw województwa, powiatu i gminy[26/].

W grudniu 1934 r. na posiedzeniu Towarzystwa dyskutowano m.in. nad koniecznością uporządkowania parcelacji prowadzonej przez Zarząd Dóbr i wydzielenia terenów pod budynki użyteczności publicznej.

W styczniu 1935 r. Towarzystwo postanowiło wystąpić do Zarządu Dóbr z wnioskiem o przekazanie Gromadzie parku, zieleńców, dróg oraz placów pod budynki użyteczności publicznej. Podkreślono również konieczność ścisłej kontroli przestrzegania przepisów budowlanych i planów. W tym też roku Zarząd Towarzystwa stwierdził "że w pierwotnym planie Podkowy czynione są wyłomy na niekorzyść osiedla. Dotyczy to zarówno parku jak i zieleńców. Zarząd usiłował odnaleźć plan Podkowy zatwierdzony przez władze. Niestety okazało się, że Podkowa nie posiada jeszcze planu parcelacyjnego zatwierdzonego przez władze, a także planu zabudowania. W sprawie tej Zarząd zwrócił się z memoriałem do Starostwa, ale otrzymał odpowiedź p. Starosty, która opierała się jedynie na gołosłownych oświadczeniach Zarządu Dóbr. Wobec tego Zarząd Towarzystwa wystosował drugi memoriał do p. Starosty przedstawiający szczegółowo stan osiedla, wytworzony w skutek rozsprzedania parcel bez planu. Obecnie dokonywane są nowe pomiary i na ich podstawie okazało się, że na przykład jedna i ta sama ulica ma różną szerokość w różnych miejscach"[27].

W dniu 13 listopada 1935 r. ukazał się w warszawskim Kurierze Porannym artykuł sygnowany T.P. pod alarmującym tytułem: "Podwarszawskie bezhołowie parcelacyjne. Bezplanowa gospodarka w Podkowie Leśnej" Autor artykułu zapewne korzystający z informacji udzielonych przez Towarzystwo, zarzuca organizatorom parcelacji terenów Podkowy Leśnej i terenowym władzom administracyjnym popełnienie dwóch "kardynalnych błędów".

Pierwszy błąd, według opinii autora artykułu, popełnił Okręgowy Urząd Ziemski w Warszawie zezwalając w 1925 roku na parcelację Podkowy Leśnej bez "zatwierdzonego ostatecznie planu parcelacyjnego a tylko zgodnie z ogólnym planem opracowanym przez architekta A. Jawornickiego. Plan ten był później przez parcelatorów zmieniany". Autor powołuje się tu na fakt, że w 1927 r. Okręgowy Urząd Ziemski wznowił termin ważności zezwolenia na parcelacje, ale zgodnie z planem opracowa-

nym przez geometrę Mikułowskiego, obecnie zaś opracowuje się nowy plan parcelacyjny /mowa tu o planie opracowanym w 1935 r. przez mierniczego przysięgłego Konstantego Krasnowskiego/. Według autora artykułu rezultaty takiej kilkuletniej bezplanowej gospodarki są już widoczne.

W jednej z dzielnic działki, które powinny mieć przynajmniej po 1800 m^2 są tak małe i wąskie, że wybudowanie domu na jednej działce jest możliwe tylko przy zastosowaniu budownictwa zwartego.

Sprzedawano działki przecięte rowami odwadniającymi, które mogą zasypywane, co byłoby ze szkodą dla zdrowotności osiedla.

Dokonywane obecnie pomiary wskazują, że szerokość jednej i tej samej ulicy w różnych miejscach jest różna, że trzeba będzie przestawić wiele parkanów, słupów telefonicznych i sieci świetlnej, że część chodników urządzonych za pieniądze publiczne musi być zniszczone, że trzeba będzie wycinać lub przesadzać drzewa i krzewy na działkach już urządzonych itp., a nawet może zajść potrzeba wywłaszczania części działek już wydzielonych hipotecznie. Oczywiście takie naprawianie chaotycznej gospodarki pociągnie za sobą znaczne koszty".

"Drugim kardynalnym błędem było to, że władze nie zmusiły parcelatorów, urządzających "nowoczesne europejskie" osiedle mieszkaniowe do sporządzenia planu zabudowania. Wskutek braku takiego planu zabudowa Podkowy Leśnej odbywa się chaotycznie, niejednokrotnie z pogwałceniem wymagań higieny i estetyki oraz przepisów prawa budowlanego co już dzisiaj staje się uciążliwe dla mieszkańców osiedla."[28/].

Te same problemy były treścią wystąpienia Zarządu Towarzystwa w 1938 r. do Starosty powiatu błońskiego i do generała dr Felicjana Sławoj-Składkowskiego, ministra spraw wewnętrznych i Prezesa Rady Ministrów. Zarząd Towarzystwa, naświetlając podobnie jak Kurier Poranny wspomniane wyżej dwa "kardynalne błędy", przypomina ponadto w swym piśmie, że zgodnie z rozporządzeniem Prezydenta R.P. z dn. 14.VII.36 r. opracowanie i zatwierdzenie "planu zabudowania jest nieodwołalnym

warunkiem gdy osiedle ma charakter letniskowy, albo podmiejski...' 29/ a więc taki jak Podkowa Leśna. Towarzystwo zwróciło również uwagę na fakt, iż Wydział Powiatowy nie respektuje przepisów miejscowych, wniesionych w formie zastrzeżeń hipotecznych, uważając, że noszą one charakter prywatny. Konsekwencją tego była odmowa ze strony Komitetu Rozbudowy m.st. Warszawy udzielenia kredytów budowlanych osobom budującym domy w Podkowie Leśnej. Ponadto władze powiatowe odmówiły zatwierdzenia nowej wersji przepisów miejscowych z 1937 roku.

W zakończeniu swego pisma Towarzystwo zwróciło uwagę na problem sytuacji prawnej osiedli podobnych Podkowie Leśnej: "Przy sposobności pozwalamy sobie zwrócić uwagę Pana Ministra na fakt, że stałe osiedla mieszkaniowe podmiejskie, których wiele powstało w Polsce w ostatnich latach nie mogą się rozwijać normalnie, ponieważ prawnie ustrój ich nie został uregulowany. Ustawodawstwo polskie nie zna pojęcia "stałe podmiejskie osiedle mieszkaniowe" i dlatego też liczne osiedla podmiejskie, które mają potrzeby miast, wtłoczone są w ciasne ramy przepisów prawnych, wydanych dla wsi. Toteż w celu stworzenia odpowiednich warunków prawnych, w których osiedla mogłyby rozwijać się normalnie. Towarzystwo Przyjaciół miasta-ogrodu Podkowa Leśna zwróciło się w 1935 r. z memoriałem do Pana Ministra Spraw Wewnętrznych, prosząc o uregulowanie sytuacji osiedli w zakresie: 1/ rozciągnięcia miejskich przepisów budowlanych na osiedla, 2/ ustawowego określenia podstaw gospodarki finansowej podmiejskich osiedli mieszkaniowych, 3/ przystosowania organizacji zarządu osiedli do ich istotnych potrzeb i oddania nadzoru nad osiedlami Wydziałom Powiatowym".

Sytuacja osiedla, o której wzmiankowano wyżej, mimo działań Towarzystwa, wspieranych dodatkowo interwencjami prasowymi, nie została uregulowana prawnie aż do 1939 roku.

Głównym tego stanu rzeczy powodem /który zresztą przewijał się przez całą bez mała historię osiedla i niemal wszystkie ważniejsze inicjatywy Towarzystwa Przyjaciół miasta-ogrodu Podkowa Leśna, blokując jednocześnie wiele z nich/ był fakt zatwierdzonego planu zabudowy. Pociągało to za sobą szereg istotnych kłopotów związanych na przykład z kredytowaniem prowadzonej ciągle rozbudowy osiedla. Rok 1937 dość bogaty w korespondencję między Towarzystwem a różnego rodzaju instytucjami powołanymi do normowania podobnych spraw zaznaczył się kolejnym pismem, które nadeszło tym razem z Komitetu Rozbudowy przy Urzędzie Miejskim w m.st. Warszawie. Ponieważ proweniencja pisma wskazuje na szczególne kompetencje nadawcy, a szeroki zakres poruszanych w nim spraw jest bardzo interesujący dla zrozumienia istoty problemu, pozwalamy sobie przytoczyć je w całości:

"Urząd Miejski w m. st. Warszawie. Wydział Techniczny, Komitet Rozbudowy, 3.IV.1937 r. - W sprawie objęcia kredytowaniem terenów Podkowy Leśnej.

1. Zastrzeżenia hipoteczne wnoszone przy parcelacji terenów Podkowy Leśnej do księgi hipotecznej, ustalają pewne normy budowlane, pomijają jednak cały szereg zasadniczych postulatów, warunkujących racjonalną zabudowę, jak: strefy /ogniotrwałą i nieogniotrwałą/, ośrodki handlowe i ich ukształtowanie, sposób urządzania ulic, dróg, placów, odwodnienie itp.
2. Mimo zastrzeżenia hipotecznego zabraniającego "wznoszenia budynków wyższych niż 1 piętro z mansardą" i stawiania "budynków nie bliżej niż 4 m od granicy działki", na niektórych działkach te normy przekroczono a budynki gospodarcze stawiano przy samej granicy działki. Zastrzeżenia hipoteczne zatem nie przeciwdziałają wykroczeniom. Konieczne jest również określenie naturalnych granic rozwoju osiedla dla przeciwdziałania rozproszeniu zabudowy na okoliczne tereny. Sporządzenie zatem i uzyskanie prawomocnego planu zabudowania dla osiedla o takich dogodnych warunkach jest

nieodzowne.

3. Jakkolwiek program kredytowania przez Komitet Rozbudowy obejmuje niektóre osiedla nie posiadające planów zabudowy, to jednak zabudowa ich została rozpoczęta jeszcze przed 1914 r., wobec czego są już tak zabudowane, że plan zabudowy mógłby wprowadzić nieznaczne tylko zmiany do istniejącego stanu, nie mogąc radykalnie nic zmienić. W drodze wyjątku tylko dopuszczone zostało kredytowanie budownictwa mieszkalnego z funduszów dla takich osiedli".[30/].

Podkreślony przez nas fragment pisma ma dodatkową wartość ze względu na to, iż nie stracił nic ze swej aktualności i może właściwie być uważany za jeden z punktów programu konserwatorskiego. W zasadzie całe pismo jest jakby podsumowaniem perypetii związanych z losami rozbudowy Podkowy Leśnej. Daje równocześnie odpowiedź na pytanie dlaczego nie doszło do pełnej realizacji tej tak ciekawej koncepcji urbanistycznej, chociażby na przykład w zakresie przewidywanej w projekcie a stale brakującej miastu, dzielnicy handlowej.

Jak już wspomniano wcześniej, w zasadzie do roku 1939 nie zaszły żadne istotne zmiany w sprawach uregulowania statusu prawnego Podkowy Leśnej, nie zmienił się również jej charakter funkcjonalny ani przestrzenny.

Po 1945 roku nastąpiła jedna zasadnicza zmiana w zakresie funkcji miasta /prawa miejskie przyznane w 1961 r./. Podkowa Leśna w całości jest stałym miejscem zamieszkania dla właścicieli parcel i domów, zniknęła więc funkcja "drugiej rezydencji". W pierwszych latach powojennych znaczna część willii straciła charakter zabudowy jednorodzinnej, stając się "lokatorską".

W 1946 r. mieszkało tu 2622 osoby, do 1960 r. następował wzrost zaludnienia /3886/ a następnie spadek /w 1970 r. - 3391 osób, w 1975 r. - 3260, w 1977 r. - 3308/, Według danych z 1977 r. większość mieszkańców Podkowy pracowała w innych miejscowościach /1210 osób/, jedynie niewielki procent zatrudniony był na miejscu /280 osób/. Stworzyło to

typowo "sypialny" charakter miasta.

Dane statystyczne z 1976 roku dotyczące zasobów mieszkaniowych w Podkowie Leśnej informują, że z ogólnej liczby powierzchni użytkowej mieszkań /71401 m^2/ - w budynkach ogniotrwałych 1% pochodził z okresu sprzed 1918 r., 42% z okresu lat 1919-1944, 51% z okresu lat 1945-1970, 3% z okresu lat 1971-1975 i 3% z roku 1976, zaś w budynkach nieogniotrwałych - 5% pochodził z okresu sprzed 1918 r., 57% z okresu lat 1919-1944, 38% z okresu lat 1945-1970, w późniejszych latach /to znaczy do 1976 r./ nie realizowano już drewnianej zabudowy mieszkaniowej. Nie dysponujemy informacjami na temat obecnego, bardzo intensywnego ruchu budowlanego /częściowo również zabudowa drewniana/. Ogółem więc prawie połowa zasobów mieszkaniowych Podkowy Leśnej w 1976 r. pochodziła sprzed 1944 roku. Nie dysponujemy również informacjami na temat aktualnej liczby zabudowy o innej funkcji niż mieszkaniowa /głównie drobne warsztaty wytwórcze/.

W dniu 22.X.1981 roku Konserwator Zabytków m.st. Warszawy mgr inż. arch. Feliks Ptaszyński podpisał decyzję w sprawie wpisania do rejestru zabytków układu urbanistycznego, zabudowy i zieleni miasta-ogrodu Podkowa Leśna w granicach administracyjnych. W uzasadnieniu tej decyzji czytamy: "Koncepcja miasta-ogrodu zrealizowana w Podkowie Leśnej według projektu architekta Antoniego Jawornickiego z roku 1925 jest unikalnym rozwiązaniem tego typu w Polsce. Realizacja ta wyróżnia się wysokimi walorami urbanistycznymi, architektonicznymi i rekreacyjnymi".

Wcześniej już Wojewódzki Konserwator Przyrody m.st. Warszawy wpisał do "rejestru tworów przyrody poddanych pod ochronę" - w dziale "Rezerwaty Przyrody": Rezerwat im. B. Hryniewieckiego i Rezerwat Sójek, zaś w dziale "Pomniki Przyrody": 264 drzewa /głównie dęby, lipy i sosny/ oraz 3 głazy narzutowe.

3. Analiza historyczno-konserwatorska.

W podkowie Leśnej silniej niż w innych miastach splatają się ze sobą poszczególne elementy stanowiące o jej kształcie przestrzennym: funkcja, środowisko naturalne oraz koncepcja urbanistyczna i architektoniczna. Wzajemne powiązania tych elementów jest tak silne, że gdyby któregoś zabrakło, lub gdyby któryś został zaprzepaszczony przez złą gospodarkę przestrzenną, pozostałe właściwie tracą wówczas swój sens i rację bytu. Dlatego też miasto to wymaga wielkiej troski i rozwagi zarówno ze strony swych obywateli jak i różnej specjalności przedstawicieli administracji terenowej i centralnej. Przypominać to może trochę zalecenie dla terenu objętego prawami rezerwatu, ale jest to chyba najbliższe prawdzie. Świadomość tego faktu towarzyszyła miastu od samego początku, podkreślali go założyciele Podkowy Leśnej, te same wątki znajdujemy w obu wersjach przepisów miejscowych oraz w bogatych aktach Towarzystwa Przyjaciół.

Dla realizacji hasła "pracować w mieście, mieszkać na wsi" Spółka z ogr. odp. "Miasto-Ogród Podkowa Leśna" postawiła sobie jako cel "urządzenie nowoczesnego europejskiego podmiejskiego osiedla na terenach majątku Podkowa Leśna". Wybór miejsca podyktowany był tym, "że miejscowość ta zarówno pod względem zdrowotnym jak i piękności natury odpowiada wszelkim wymaganiom potrzebnym dla Miasta-Ogrodu i nie ma sobie równej na całej długości budowanej kolei"[31].

Przytoczone wyżej stwierdzenie pochodzą od samych parcelatorów i miały charakter reklamy. Całe to urbanistyczno-architektoniczne zamierzenie, oprócz wymienionych wyżej szczytnych, humanitarnych celów, miało również naturalnie cel finansowy, musiało się opłacić inicjatorom tej inwestycji. W przeciwieństwie jednak do wielu wówczas spotykanych, nieuszciwych spekulacji związanych ze sprzedażą działek pod fałszywym hasłem "miast-ogrodów", realizacja Podkowy Leśnej urasta do miana wybitnego osiągnięcia urbanistyczno-architektonicznego w Polsce

lat międzywojennych.

Pierwszym atutem był trafny wybór terenu pod budowę miasta, potwierdzony zresztą ekspertyzą Ministerstwa Zdrowia, jeszcze przed przystąpieniem do projektu urbanistycznego. Miejscowe lasy, stanowiące niegdyś część Puszczy Jaktorowskiej, reprezentują cenne wartości ekologiczne. W rejestrze tworów przyrody poddanych pod ochronę odnotowano na terenie miasta dwa rezerwaty: - rezerwat przyrody "Parów Sójek", znajdujący się w pn.-zach. części miasta i rezerwat "B. Hryniewieckiego", przylegający do zabudowanych terenów miasta od strony pd.-wsch. Ponadto wspomniany Rejestr notuje na terenie Podkowy szereg zespołów lub pojedyńczych okazów starodrzewu /głównie lipy, dęby i sosny/.

W opisie rezerwatu "Parów Sójek" czytamy: "Chroniony obszar położony jest w dolince i na stoku tejże dolinki, utworzonej przez potok stanowiący prawostronny dopływ rzeki Rokitnicy. W rezerwacie przeważają drzewostany w wieku około 120 lat i reprezentują grąd niski oraz łęg jesionowo-wiązowy. Przewagę uzyskuje tu dąb szypułkowy, grab, olsza czarna, wiąz szypułkowy, lipa drobnolistna. W bogatym gatunkowo renie występuje bardzo licznie kopytnik pospolity oraz lilia złotogłów, czyściec leśny, miodunka ćma. W rezerwacie spotyka się przestoje dębu szypułkowego i graba pospolitego, posiadających cechy pomników przyrody. Jako główny cel ochrony rezerwatu wymieniono zachowanie resztki naturalnych lasów liściastych. W ekspertyzie uzasadniającej objęcie tego terenu ochroną na zasadzie rezerwatu stwierdzono, że "są to unikalne zbiorowiska i drzewostany, które powinny być objęte ochroną. Zniszczenie ich spowodowałoby podwyższenie poziomu wód i niesprzyjający mikroklimat dla przyległych, sąsiadujących zamieszkałych działek. Utworzenie rezerwatu z miejsca wyeliminowałoby zmianę tego terenu w wysypisko śmieci". Jest to bardzo ważne stwierdzenie, stanowiące jednocześnie przestrogę przed niewłaściwym gospo-

darowaniem na terenie miasta.

W podobnym opisie rezerwatu "B. Hryniewieckiego" czytamy: "Rezerwat obejmuje 150-180-letni drzewostan. Starodrzew dębowo-sosnowy o charakterze zbliżonym do świetlistej dąbrowy, z domieszką grabu, brzozy i lipy. Zwarcie drzewostanu jest stosunkowo niewielkie, w związku z czym bogata jest warstwa krzewów i ziół. Podszyt utworzony jest głównie z dębu szypułkowego, w mniejszych ilościach występuje grab, lipa, trzmielina brodawkowata, jałowiec pospolity, tamnina. W runie występuje ponad 40 gatunków roślin, w tym: pięciornik biały, miodunka wąskolistna, janowiec balwierski, lilia złotogłów, konwalia majowa, siódmaczek leśny i inne". Jako główny cel ochrony rezerwatu wymieniono: "zachowanie starodrzewu dębowo-sosnowego o cechach zbiorowiska naturalnego".

Antoni Jawornicki kreśląc plan miasta w pełni dostosował jego kompozycję do istniejących warunków naturalnych terenu. Dzięki temu słusznie można było nazwać Podkowę Leśną miastem-ogrodem, choć wiele jego elementów programowych odbiega od historycznego wzorca tego typu założeń, określonych przez Ebenezera Howard'a[32/]. W pierwszej koncepcji miasta-ogrody miały być jednostkami samowystarczalnymi ekonomicznie, to znaczy zapewniającymi mieszkańcom pracę na miejscu. Podkowa Leśna realizowała hasło: "pracować w mieście, mieszkając na wsi". Hasło, w którym termin "wieś" odnosił się naturalnie do miasta-ogrodu. W ten sposób od samego początku określono ściśle, że główną funkcją Podkowy jest mieszkanie, zaś funkcją dodatkową - w niezbędnym zakresie towarzyszące usługi i handel. Przypomnieć warto fakt, że informacje o dzielnicy handlowej i szczegółowej jej lokalizacji zamieszczono dopiero w drugiej wersji przepisów miejscowych z 1937 roku, nie wiemy czy ośrodek ten był już uwzględniony w koncepcji miasta opracowanej przez A. Jawornickiego.

Wspomniane przepisy, których celem było "zachowanie planu zabudowy, bezpieczeństwa, zdrowotności i estetyki miasta-ogrodu" dość ściśle określiły sposób zagospodarowywania parcel oraz narzuciły typ zabudowy. Przede wszystkim podkreślona została ochrona istniejącego zadrzewienia oraz zakaz dokonywania reparcelacji działek. Wskazano na absolutny priorytet zabudowy mieszkaniowej, budynki dla innych celów można było wznosić jedynie na podstawie specjalnego zezwolenia Spółki. Parcelatorzy, a następnie również terenowe władze administracyjne i przedstawiciele Towarzystwa Przyjaciół mieli decydujący głos w zatwierdzaniu projektów architektonicznych budowanych willi. Budynki te obwarowano szeregiem przepisów normujących zarówno ich lokalizację na działce, jak i ich powierzchnię oraz gabaryt. W zakresie wyrazu architektonicznego zastrzeżono jedynie, że wille muszą mieć ze wszystkich stron elewację. Ochroną środowiska podyktowane były zalecenia dotyczące urządzeń sanitarnych, rowów odwadniających hodowli bydła itp

W pierwszych opiniach konserwatorskich dotyczących Podkowy Leśnej wymieniano nie wiele ponad 20 obiektów godnych ochrony. Obecnie notujemy tych budynków ok. dwieście..Można jednak powiedzieć, że wśród zabudowy powstałej przed 1939 rokiem większość obiektów reprezentuje wysoką klasę dzieł architektury godnych nie tylko ochrony ale i naśladowania przy okazji nowych realizacji.

Podkowa Leśna w ostatnich latach była tematem kilku opracowań z zakresu planowania przestrzennego. W 1977 roku opracowany został Perspektywiczny Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Stołecznego Warszawskiego, w następnym roku powstał Miejscowy Plan Ogólny Zagospodarowania Przestrzennego Zespołu Brwinów, Podkowa Leśna, Kanie, Otrębusy /oba w B.P.R.W./. W 1977 r. w Instytucie Urbanistyki i Planowania Przestrzennego P.W. wykonane zostało Studium Planu Szczegółowego Podkowy Leśnej, kontynuacją tego był projekt Miejscowego Planu Szczegółowego Zagospodarowania Przestrzennego miasta Podkowa,

opracowany przez ten sam Instytut w 1979 r. Ostatnim w tej serii jest, opracowany w B.P.R.W. w 1981 r. Miejscowy plan ogólny zagospodarowania przestrzennego miasta Podkowa Leśna.

Żaden z wymienionych planów miejscowych nie został dotychczas zatwierdzony przez odpowiednie władze administracyjne.

Wszystkie plany podkreślają zarówno wartości środowiska naturalnego, jak i koncepcji urbanistycznej Podkowy Leśnej. O ile jednak elementy wartości środowiska naturalnego zostały dość szczegółowo przedstawione, o tyle często wspominana w tekstach planów koncepcja urbanistyczna miasta z 1925 r., autorstwa Antoniego Jawornickiego, nie została niestety szczegółowo omówiona, nie przeprowadzono też jej szczegółowej charakterystyki. Wyraźnie odczuwa się tu dotychczasowych brak studiów historycznych dot. Podkowa Leśna. Wynikają z tego, naszym zdaniem dość niebezpieczne interpretacje do czego powrócimy w dalszej części niniejszego tekstu. W poszczególnych opracowaniach urbanistycznych dostrzega się również drobne, ale istotne różnice w poglądach na temat przyszłej wiodącej funkcji miasta. Dostrzega się również różnice zdań na temat dalszego rozwoju miasta.

W planie ogólnym zespołu Brwinów- Podkowa Leśna - Kanie - Otrębusy z 1978 r. stwierdza się, iż "wyjątkowo bogate, znacznie zróżnicowane walory naturalnego środowiska przyrodniczego analizowanego obszaru uznaje się za wartość o charakterze nadrzędnym".

W tym też planie stwierdza się, że "ze względu na położenie miasta w paśmie GZM, unikalny charakter "Miasta-Ogrodu" i duże kompleksy leśne z cennym i bogatym drzewostanem, nie przewiduje się dalszej rozbudowy miasta, utrzymując zachowanie dotychczasowych funkcji również w okresie poperspektywicznym".

Te same stwierdzenia powtarza plan ogólny miasta z 1981 r., znajdujemy tam jeszcze jedno cenne stwierdzenie, że"Podkowa Leśna leży w całości w obszarze krajobrazu chronionego, tj. obszarze o

dużych walorach przyrodniczych, wymagających ochrony ze strony istniejących użytkowników oraz ograniczenia nowych inwestycji zagrażających dewastacją terenu".

Są to wszystko bardzo cenne stwierdzenia, z których w planach tych wynikają bardzo konkretne i szczegółowe zalecenia i zakazy dot. sposobu zagospodarowania terenu miasta.

W obu planach ogólnych wykonanych w BPRW znajdujemy stwierdzenia, że projektowany w nich "układ przestrzenny miasta jest kontynuacją koncepcji przestrzennej Miasta-Ogrodu z 1925 r. /wykonanej przez inż. A. Jawornickiego/". Wobec braku dotychczasowych szczegółowych badań na temat krótkiej, ale dość burzliwej historii miasta, operowanie pojęciem "koncepcja urbanistyczna miasta-ogrodu wg A. Jawornickiego", jest pewnym skrótem myślowym, pozbawionym jednak konkretnej treści, a więc podatnym na doraźne, przydatne do aktualnej koncepcji interpretacje. Obecnie badania, wydobyły więcej niż dotychczas przypuszczano elementów "przedlokacyjnych" w rozplanowaniu miasta, a ponadto wskazują na stopniowe zmiany w tej koncepcji, tak więc rezultat tych procesów, nawet w stanie sprzed 1939 r. trudno jest nazwać realizacją w pełni jednorodnej koncepcji urbanistycznej A. Jawornickiego.

Bardziej konkretne, ale i dyskusyjne, stwierdzenia, znajdujemy w planie szczegółowym. Autorzy piszą, że punktem wyjścia dla założeń wstępnych przyjętych przez zespół autorski planu szczegółowego "była idea miasta-ogrodu zarysowana w pierwszym planie Podkowy Leśnej zaprojektowanym przez Antoniego Jawornickiego w 1925 r. Plan Jawornickiego jakkolwiek określił w sposób zdecydowany charakter miasta nie stworzył jednak ani ram przestrzennych do jego dalszego rozwoju, ani nie wyznaczył wielkości tego rozwoju". Autorzy planu szczegółowego nie wyjaśniają jednak szczegółowo co rozumieją pod określeniem "idea miasta-ogrodu zarysowana w perwszym planie Podkowy Leśnej zaprojekto-

wanym przez Antoniego Jawornickiego". Ten pierwszy plan korygowany był przez kolejne plany geodezyjne i w wielu istotnych elementach nie został zrealizowany. Czy i tu mamy popadać w błędne teorie konserwatorskie o "powrocie do stanu pierwotnego", który w tym wypadku różnił się od wersji zrealizowanej? Czy może autorom chodzi o przywrócenie skasowanych później przez geodetów 700 parcel co zresztą stało się z korzyścią dla środowiska naturalnego miasta. Problem ten sam się regulował w sposób naturalny, gdy poszczególni nabywcy kupowali po kilka sąsiadujących ze sobą parcel /fakt ten notuje szczegółowo plan z 1935/. Nie bardzo rozumiemy również drugiej części cytowanego wyżej stwierdzenia, że plan Jawornickiego nie stworzył ram przestrzennych dla dalszego rozwoju miasta, ani nie wyznaczył wielkości tego rozwoju. Przede wszystkim nic na ten temat nie wiemy, nie znamy części tekstowej projektu A. Jawornickiego, po drugie zaś "ramy przestrzenne do jego dalszego rozwoju" tworzyły wówczas w sposób naturalny i bardzo konkretny granice własnościowe terenu zakupionego przez spółkę prowadzącą parcelację. Wówczas, nie tak jak teraz, był to bardzo konkretny próg rozwoju miasta. Autorzy formułują to stwierdzenie jednak dla uzasadnienia planowanego rozwoju przestrzennego miasta. Wydaje nam się to jednak dość pokrętną argumentacją. Autorzy planu piszą dalej "obecne opracowanie planu stanowi próbę współczesnego rozwiązania kontynuującego historyczną dziś koncepcję miasta-ogrodu na bazie istniejącego organizmu miejskiego i zakładając jego ciągły i długofalowy rozwój. Wśród warunków warunkujących pożądany efekt funkcjonalno-przestrzenny miasta autorzy planu szczegółowego widzą m.in. "umożliwienie dalszego rozwoju miasta w ramach przyjętego modelu miasta-ogrodu". A skąd pewność, że "ciągły i długofalowy rozwój" Podkowy Leśnej, stanowi kontynuację koncepcji miasta-ogrodu, a może właśnie przekreśli zasadnicze elementy tej koncepcji? Plany ogólne z 1978 i 1981 r. stwierdzają coś przeciwnego a mianowicie że "nie przewiduje się dalszej rozbudowy miasta". Twórca koncepcji miast-ogrodów Howard przestrzegał przed zrastaniem się sąsiadujących ze

sobą jednostek miejskich, a ponadto twierdził, iż w wypadku dalszego rozwoju miasta należy stworzyć następne miasto-ogród, całkowicie niezależne od pierwszego.

Przytoczyliśmy już w poprzednim rozdziale opinię z 1937 r. Komitetu Rozbudowy przy Urzędzie Miejskim w m.st. Warszawie, iż dla Podkowy Leśnej "konieczne jest również określenie naturalnych granic rozwoju osiedla dla przeciwdziałania rozproszeniu zabudowy na okoliczne tereny".

Wracając do pierwszego z cytowanych stwierdzeń autorów planu szczegółowego nasuwa się zasadnicze pytanie czy zakładając "ciągły i długofalowy rozwój" miasta, widzą jednak jakieś ramy przestrzenne tego rozwoju i czy wyznaczają wielkości tego rozwoju w przyszłości, czy przy ciągłym i długofalowym rozwoju będzie to stale to samo miasto, określane umownie mianem "miasta-ogrodu". Plany ogólne przyznają walorom naturalnego środowiska przyrodniczego Podkowy Leśnej charakter nadrzędny, walory te mają limitować dopuszczalne rozmiary dalszego rozwoju osadnictwa. Czy stwierdzenia te obowiązują autorów planu szczegółowego i czy stwierdzenia te mamy traktować dosłownie i wiarygodnie, czy też są one jedynie pustym ozdobnikiem, których dużą ilość spotyka się w różnych planach miejscowych.

Przytoczyliśmy już wyżej opinię autorów planu ogólnego z 1981 r. że"Podkowa Leśna leży w całości w obszarze krajobrazu chronionego". Konserwator Zabytków wpisał do rejestru zabytków "układ urbanistyczny, zabudowę i zieleń miasta-ogrodu Podkowa Leśna w granicach administracyjnych". Konserwator Przyrody wpisał do rejestru dwa rezerwaty przyrody i ponad 200 okazów starodrzewu i 3 głazy narzutowe. Wiesława Różycka w swym artykule "Problematyka przyrodnicza w planach wielkoprzestrzennych", opublikowanym ostatnio w "Mieście"/1982 r., nr 4/, stwierdza że "ochrona wartości środowiska, które warunkują życie człowieka, musi być uznana za funkcję nadrzędną w stosunku do wszystkich

innych ustaleń planu. Inne ustalenia w ogromnej przewadze zazwyczaj wynikają z bieżących lub co najwyżej kilkunastoletnich, inne z wieloletnich potrzeb, a więc nie powinny one - co jednak ciągle ma miejsce - odsuwać z pola widzenia problemów związanych ze zdrowiem społeczeństwa. Ochrona tych niezbędnych wartości musi być zapisana w treści planu w taki sposób, żeby nie mogły jej osłabić ani zniweczyć decyzje bezpośrednio związane z bieżącą i perspektywiczną gospodarką przestrzenną. Ochrona tych wartości, oceniana z perspektywy wieloleci jest celowa również z ekonomicznego punktu widzenia, o czym należy pamiętać i to podkreślać".

W omawianych planach ogólnych odnotowuje się fakt istnienia na terenie miasta dwóch rezerwatów przyrody. Wiesława Różycka pisze: "...ochrona środowiska przyrodniczego w planach zagospodarowania przestrzennego nie może polegać na "kolekcjonowaniu" obszarów chronionych, rozsypanych po całym kraju. Bowiem każdy z tych obszarów po pewnym czasie ginie, nie mogąc się "obronić" przed presją otaczających je obszarów, na których znajdują się źródła emisji gazów, pyłów i na których procesy biocenotyczne są silnie zakłócone. Ochrona musi więc polegać na działalności profilaktycznej, tzn. na utrzymywaniu środowiska w takiej kondycji, która broni przed załamywaniem się w nim równowagi. Można to osiągnąć, jeśli obszary, które chronimy, charakteryzujące się dużą aktywnością biologiczną, będą się łączyć... W ostatnim czasie w Podkowie Leśnej przystąpiono do budowy kolejnego zakładu wytwórczego w bezpośrednim sąsiedztwie parku. Czy sam fakt, że teren parku jest pod ochroną jest wystarczającą obroną dla tamtejszej zieleni przed degradacją i dewastacją wynikającą z rozwoju drobnej wytwórczości na terenie Podkowy Leśnej? Nie jest również obroną zapis umieszczona w planie ogólnym z 1981r., głoszący, że ze względu na unikalny charakter miasta-ogrodu "nie dopuszcza się do lokalizacji na terenie miasta obiektów uciążliwych, z zaleceniem

stopniowej likwidacji już istniejących".

Przytoczone powyżej decyzje konserwatorskie, stwierdzenia zawarte w planach ogólnych, oraz opinie w zakresie problematyki przyrodniczej w planach zagospodarowania przestrzennego, pozwalają wysnuć zasadniczy wniosek. Ochroną konserwatorską, zarówno w zakresie dóbr kultury jak i przyrody, winna być objęta cała Podkowa Leśna w swych obecnych administracyjnych granicach. Ochrona zespołu przyrodniczego miasta winna być ponadto powiązana z ochroną wielkoprzestrzenną całego kompleksu leśnego. Pojedyńcze wydzielone obszary chronione nie mają wielkich szans przetrwania. W tym kontekście należy dążyć do pełnego egzekwowania słusznych stwierdzeń zawartych w planie zagospodarowania zespołu Brwinów, Podkowa Leśna, Kanie, Otrębusy, iż "wyjątkowo bogate, znacznie zróżnicowane walory naturalnego środowiska przyrodniczego analizowanego obszaru uznaje się za wartość o charakterze nadrzędnym. Jako stanowiące fragment szerszego /w sensie przestrzennym/ układu ciągów przyrodniczych w tym rejonie aglomeracji, walory te:

a/ mają istotne znaczenie m.in. dla regulacji warunków klimatycznych w sąsiednich, silnie zurbanizowanych obszarach,

b/ stanowią naturalną bazę, sprzyjającą występowaniu oraz dalszemu rozwojowi różnorodnych form wypoczynku dla ludności,

c/ są czynnikiem: określającym dopuszczalne rozmiary dalszego rozwoju osadnictwa, definiującym rodzaje, formy, funkcje, charakter i skalę dopuszczalnego zainwestowania, w tym zwłaszcza zabudowy mieszkaniowej jako dominującej formy zainwestowania.

Ustala się, że dalszy rozwój społeczno-gospodarczy każdej z jednostek osadniczych wchodzących w skład obszaru, wynikający z tego rozwoju program zainwestowania oraz zasady jego przestrzennego rozmieszczenia, należy podporządkować wymogom i ograniczeniom stawianym przez warunki środowiskowe".

Pożyteczną rzeczą byłoby gdyby autorzy planów miejscowych, a zwłaszcza szczegółowego, ponownie odczytali przytoczoną tu opinię z planu ogólnego dla zespołu i w pełni zrealizowali ją w swych projektach. Zbyt często spotykamy się z bardzo słusznymi uwagami wypowiadamymi we wstępach do projektów planów, uwagami z których niestety niewiele pozostaje potem w dalszych częściach tekstów i opisów planów.

Następny wniosek, a właściwie rada: przestańmy mówić o ochronie i kontynuacji li tylko koncepcji miasta-ogrodu Podkowa Leśna, zaprojektowanej przez Antoniego Jawornickiego. Jak można było się przekonać, są to stwierdzenia mało konkretne i łatwo się naginające do konkretnych, doraźnych celów. Chrońmy realizację tej koncepcji, a wtedy już operujemy konkretami przestrzennymi wymiernymi zarówno w sferze przyrodniczej jak i kulturowej.

Uznając walory naturalnego i kulturowego środowiska Podkowy Leśnej za wartość o charakterze nadrzędnym, należy szczegółowo odpowiedzieć na pytania dotyczące przyszłej funkcji miasta, jego wielkości zarówno w sensie przestrzennym jak i demograficznym oraz chłonności terenu, w sumie więc charakteru Podkowy Leśnej.

Naszym zdaniem istnieje w tej kwestii kilka elementów stałych ukształtowanych w ciągu dziejów miasta, ściśle podporządkowanych wspomnianym wyżej nadrzędnym wartościom. Elementami tymi są:

- Funkcja miasta - przede wszystkim mieszkaniowa, realizowana w budownictwie jednorodzinnym, określonym /z mniejszym lub większym powodzeniem/ przez przedwojenne przepisy miejscowe, a ponadto funkcja usługowo-administracyjna w zakresie ośrodka usług I stopnia dla ludności obszaru miasta ośrodka, niezrealizowanego właściwie dotychczas od momentu założenia Podkowy oraz funkcja rekreacyjno-wypoczynkowa, towarzysząca miastu od samego początku w pewnym niewielkim zakresie i obecnie powinna być utrzymana na takim samym

poziomie, aby nie przekształciła się w główną funkcję ze szkodą dla miejscowych mieszkańców.

- Powierzchnia miasta - ściśle wyznaczona w projekcie i w nie wielkim zakresie powiększona przez przyłączenie przed 1939 rokiem Młochówka i Klementynowa. Naszym zdaniem utrzymanie obecnych granic administracyjnych miasta jest jednym z warunków utrzymania istniejącego klimatu i nastroju środowiska naturalnego i kulturowego Podkowy Leśnej. Powiększenie terenu miasta, a więc i jego liczby mieszkańców, pociągnęłoby za sobą przyrost terenów zainwestowanych związanych z usługami i produkcją co niewątpliwie stanowiłoby zagrożenie dla uznanych wartości nadrzędnych.
- Liczba mieszkańców miasta - wielkość ta jest pochodną wielkości powierzchni miasta i wynika z realnej chłonności jego terenu, uwzględniającej jednak specyficzny charakter miasta, typ rozplanowania, typ zabudowy i środowisko przyrodnicze. Plan ogólny z 1981 roku przyjmuje dla Podkowy w perspektywie, do 1990 roku - 3500 mieszkańców, w tym 350 w mieszkalnictwie zbiorowym, po perspektywie - 5000 mieszkańców, w tym 500 w mieszkalnictwie zbiorowym. /W 1977 r. Podkowa Leśna miała 3308 mieszkańców/. Te same wielkości dla Podkowy przyjmował plan zespołu Brwinów, Podkowa, Otrębusy i Kanie. W planie szczegółowym "przyjęto docelową liczbę mieszkańców zgodnie z otrzymanymi danymi wyjściowymi tj.

- ok. 6000 osób - mieszkańcy stale zamieszkujący, oraz
- ok. 4000 osób - w letnim szczycie świątecznym /wypoczynek świąteczny/, w tym:
- pewna liczba osób - korzystająca z wypoczynku pobytowego.

Dla potrzeb programu przyjmuje się, że liczba ta może równać się ok. 2000 osób średnio w ciągu całego roku.

Obszar chroniony - ponieważ Podkowa Leśna leży w całości w obszarze krajobrazu chronionego należy:

1/ objąć ochroną konserwatorską cały obszar miasta /ok. 420 ha/ wraz z zielenią znajdującą się na jego terenie, w granicach administracyjnych obecnie wyznaczonych, zgodnych w zasadzie, poza niewielkimi przyłączeniami /Młochówek, Klementynów/ dokonanymi jszcze przed 1939 r., z pierwotną koncepcją planu A. Jawornickiego z 1925 r. Cały obszar miasta powinien zostać objęty dodatkową strefą ciszy. Wokół Podkowy Leśnej należy również dążyć do stworzenia ochronnego pasa zieleni, szczególnie dotyczy to granicy pn. i zach. Strefa ta winna zapewnić chronionemu obszarowi nienaruszalność.

2/ Szczególne znaczenie stanowi zieleń miasta-ogrodu Podkowa Leśna. Odosobnione euklawy chronionych krajobrazów czy też zabytków przyrody znajdują się w niekorzystnej sytuacji, dlatego istnieje konieczność łączenia ich w zespoły. Takim zespołem w naszym pojęciu ma prawo stać się Podkowa Leśna. Znakomicie wkomponowane w ukształtowanie terenu oraz obszary leśne, zabudowa miasta tworzy wspólnie to co rozumiemy pod pojęciem krajobrazu kulturowego, który winien podlegać ochronie z dwóch powodów:

1. ochrony przyrody,
2. ochrony zabytków kultury.

Wymienione w planach zagospodarowania jako naczelne wartości walory przyrodnicze miasta winny rzeczywiście dominować i wpływać decydująco na planowanie jakichkolwiek zmian w już istniejącym układzie miasta.

Rację ogromną mają autorzy Jerzy Szukalski, Tadeusz Gacki i Maciej Przewoźniak pisząc w swym artykule iż "Rolę indykatora różnorodnych oddziaływań człowieka na krajobraz pełni szata roślinna.

Wszelkie zmiany abiotycznych komponentów krajobrazu - zanieczyszczenie atmosfery i modyfikacji warunków klimatycznych, zanie-

czyszczenie oraz zmiany dynamiki i obiegu wody, skażenie gleb, zmiany w budowie geologicznej i morfologii terenu - znajdują odzwierciedlenie w zmianach składu florystycznego lub całkowitej degradacji zbiorowisk roślinnych. Całkowitą ich degradację wywołują także wszelkie zmiany użytkowania ziemi, a zwłaszcza przejmowania terenów pod zabudowę.

Zmiany w którymkolwiek elemencie składowym krajobrazu, a zwłaszcza przeobrażenia w fizjonomi krajobrazu, obniżając bardzo często jego walory estetyczne i naturalną harmonię.

Pojawia się więc problem wyboru takiego wariantu urbanizacji, aby w sposób maksymalny:

- zminimalizować odkształcenia aktualnych właściwości strukturalno - funkcjonalnych krajobrazu,
- ochronić unikatowe walory /w sensie przyrodniczym/ jednostek strukturalnych krajobrazu oraz jego detali,
- ochronić jednostki strukturalne krajobrazu odpowiednie dla regeneracji sił biopsychicznych człowieka[32/].

W przypadku Podkowy Leśnej wynikają z wyżej zamieszczonych spostrzeżeń następujące postulaty:

- należy absolutnie przeciwdziałać możliwości połączenia się z terenami zurbanizowanymi Pruszkowskiego Zespołu Miejskiego,
- ograniczyć wielkość poperspektywiczną zaludnienia do rozmiarów wynikających z chłonności terenów tj. zaludnienie po 1990 r. = 5000 osób,
- dążyć do maksymalnej ochrony istniejącego drzewostanu,
- poddać szczególnej ochronie obszary zwartych kompleksów leśnych należy dążyć do przedłużenia funkcji parkowej na teren Podkowy Leśnej Zach. ze wszelkimi wynikającymi z tego faktu ograniczeniami,
- wprowadzić zakaz lokalizacji na terenie Podkowy wszelkich obiektów uciążliwych z zaleceniem stopniowej likwidacji już istniejących /przemysł, warsztaty produkc., fermy hodowlane/,
- wszelka działalność inwestycyjna winna być uzgadniana z Konserwatorem Przyrody m.st. Warszawy oraz Konserwatorem Zabytków m.st.

Warszawy co powinno prowadzić do kategorycznego przestrzegania ich zaleceń na terenie miasta,

- dla należytej opieki nad zielenią miejską należy stworzyć stanowisko ogrodnika miejskiego dla Miasta i Ogrodu Podkowa Leśna,

- należy wprowadzić zakaz uszczuplenia klinów nawietrzających,

- w zakresie ochrony elementów przyrodniczych należy objąć ochroną ciągi cieków wodnych oraz zbiorniki wody z ich obrzeżeniami /szczególnie teren rezerwatu "Parów Sójek"/,

- objąć ochroną rezerwatową park między torami kolei WKD i ulicą Parkową.

Charakter zabudowy

- Należy uznać za jedyną i obowiązującą na terenie całej Podkowy Leśnej, formę budownictwa mieszkaniowego jednorodzinnego o charakterze maksymalnie ekstensywnym.

- Należy przyjąć za wskazane dążenie do nawiązywania w nowych projektach budynków /nie tylko mieszkalnych/ do stylów architektonicznych panujących w Podkowie Leśnej a określonych w poprzednich rozdziałach studium.

- Należy dążyć do tego by projekty nowych budynków zatwierdzone były w Urzędzie Miasta a ich realizacja kontrolowana kategorycznie przez architekta miejskiego Podkowy Leśnej.

- Należy zastrzec iż nie wolno budować domów mieszkalnych wyższych niż 1 piętro i więcej niż 1 dom na 1 działce.

- Należy doprowadzić do eliminowania oddzielnych wolnostojących zabudowań garażowo-gospodarczych. Jeśli już takie okażą się niezbędne należy je realizować w powiązaniu z budynkami mieszkalnymi lub też wydatnie obniżyć ich powierzchnię /30:50 m^2 najwięcej/.

- Wszelkie zabudowania gospodarcze powinny być najwyżej parterowe oraz lokalizowane w tyle działki, jeśli jest to działka narożna, zlokalizowane powinny być w narożniku przeciwległym do ulicy.

- Zabronione powinno być stawianie parkanów nieprzejrzystych oraz innych nieestetycznych ogrodzeń.

- Należy doprowadzić do tego by budynki sytuowane były w głębi działki co jest tradycją w Podkowie Leśnej, w tym celu należy stworzyć zapis konkretnie regulujący odległości między budynkiem z granicami działki /co najmniej 5 m/.

- Należy wyeliminować możliwość realizowania budynków mieszkalnych wyraźnie odbiegających od charakteru zabudowy zabytkowej /przykład Modrzewiowa 21 A/B czy też Modrzewiowa 17 i in.

- Należy wprowadzić zakaz lokowania na terenie Podkowy Leśnej zabudowy o charakterze rekreacyjno-letnickowym lub obcym topograficznie i kulturowo /przykład "góralszczyzny" - letniskowej u zbiegu ulic Wrzosowej i Kwiatowej i in./.

Autorzy studium uważają, iż przy określaniu obecnej zabudowy miasta, wielce pomocne mogą być cytowane w niniejszym opracowaniu "Przepisy miejscowe" z 1937 r. /patrz str.24/, które niewiele straciły na aktualności w konkretnym przypadku Podkowy Leśnej.

Działki

Należy przyjąć za prawidłowe i uzasadnione historycznie zróżnicowanie działek budowlanych na:

1. leśne,
2. nieleśne,

oraz określenie ich minimalnych powierzchni.

Podział ten powinien być jednak ściśle uzgodniony z Urzędem Konserwatora Przyrody m.st. Warszawy bądź też z kompetentnym

urzędem np. ogrodnika miejskiego na terenie Podkowy Leśnej. Należy w tym względzie, sporządzić branżową ekspertyzę wg. której wytycznych można będzie dokonać w/w podziału. Należy również w związku z tym dążyć do tego aby stało się regułą i praktyką zatwierdzanie planów zagospodarowania działki z projektem zagospodarowania zieleni przedstawiającym wiernie jej stan, w Urzędzie Miasta Podkowy Leśnej.

Należy dążyć do ścisłego przestrzegania zawartych w tego typu ekspertyzach zastrzeżeń.

- Minimalną pow. działki leśnej postuluje się określić na 1500 m^2 z zakazem podziału działek o powierzchni do 3000 m^2.

- Dla terenów zabudowy na działkach nieleśnych proponuje się ustalić powierzchnią minimalną działki na 900 m^2 z zakazem podziału działek nieleśnych o powierzchni do 1800 m^2.

- Zaleca się zadrzewienie i dolesienie działek nieleśnych.

- Głównym obszarem dla działek nieleśnych jest teren na płn. zach. od stacji WKD.

- Należy przeciwdziałać tworzeniu na terenach zalesionych pojedyńczych enklaw działek nieleśnych.

Komunikacja

W układzie dróg na terenie miasta, od momentu zaprojektowania go w 1925 r., do chwili obecnej nie zaszły żadne większe zmiany. Przeprowadzone badania archiwalne pozwoliły określić sieć dróg przedlokacyjnych, która została wpisana znakomicie w układ ulic nowo zaprojektowanego miasta.

Ulice poprowadzone tymi drogami spełniają do dziś rolę łączników między Podkową Leśną a otaczającymi ją miejscowościami.

Jednocześnie pełnią one znakomicie rolę "sięgaczy" w strukturze miasta pozwalając docenić jego walory krajobrazowe i przy-

rodnicze. Należy kategorycznie dążyć do zachowania charakteru lokalnego tych ciągów.

Absolutnie wykluczone powinno być projektowanie jakichkolwiek tras tranzytowych przechodzących bezpośrednio przez miasto. Wymogi techniczne stawiane podobnym inwestycjom musiałyby doprowadzić do poważnego zakłócenia warunków fizjograficznych a w konsekwencji spowodować degradację środowiska naturalnego, którego rola w przypadku Podkowy Leśnej jest nadrzędną. Poza tym znakomicie spełniają tę rolę dwie trasy o znaczeniu ponadlokalnym a więc ciąg Al. Jerozolimskich znajdujących się i tak w stosunkowo zbyt małym dystansie od miasta oraz linia kolei WKD.

Należy dążyć do minimalnie niezbędnego ograniczenia utwardzenia ulic nawierzchniami nieprzepuszczalnymi.

Usprawnienie nawierzchni ulic należy realizować przy pomocy innych materiałów umożliwiających doprowadzenie wód deszczowych do gruntu /szuter, bruk i in./.

Należy przyjąć obecnie istniejące linie rozgraniczające i szerokości ulic.

Usługi

Wprowadzenie obiektów kubaturowych związanych z usługami o programie całkowicie wykraczającym poza potrzeby Podkowy Leśnej może spowodować niekorzystne zmiany charakteru zabudowy miasta. Prawidłową tendencją powinno być dążenie do zachowania i adaptacji na cele usługowe istniejących obiektów oraz rozproszenie projektowanego zespołu usług na sąsiednie ośrodki /Owczarnia, Żółwin/ Konsekwencją nadmiernej koncentracji usług na terenie miasta będą niekorzystne zmiany w zakresie charakteru komunikacji w tym m.in. zmiany nawierzchni ulic, dróg i ścieżek oraz zwiększenie ilości miejsc parkingowych.

Podkowa Leśna powinna spełniać rolę lokalnego ośrodka usług I stopnia dla ludności obszaru miasta.

W projekcie miejscowego Planu Szczegółowego Zagosp. Przestrzennego miasta Podkowa Leśna sporządzonym w Instytucie Urb. i PL Przestrz. Politechniki Warszawskiej przyjęto wytyczne dla programowania usług, w oparciu "o wskaźniki dla terenów mieszkaniowych w miastach" oraz "wskaźniki wykorzystania terenów budownictwa mieszkaniowego realizowanych na obszarze m. Warszawy". Wydaje się co najmniej nieporozumieniem stosowanie takich wytycznych dla miasta tej skali jak Podkowa Leśna, w której występują tak zróżnicowane i złożone problemy jak chociażby problem umiejętnego kształtowania i ochrony krajobrazu i warunków środowiska naturalnego, które mają stanowić dominantę w pracach projektowych. Wydaje się nam, iż można przyjąć lokalizację ośrodka usługowego w rejonie przystanku Podkowa Leśna Główna, ulic Brwinowskiej i dalej 1 Maja oraz ulic Głównej i Myśliwskiej. Lokalizowanie usług wbudowanych w partery budynków wzdłuż w/w ciągów może być postulowane w formie propozycji z jednoczesnym zagwarantowaniem odpowiedniej formy architektonicznej budynku oraz wprowadzeniem ulg wynikających z tego faktu.

System proponowanych urządzeń rekreacyjnych /występować powinien w Podkowie Leśnej w ograniczonym zakresie, związanym z kontemplecyjnym raczej typem krajobrazu i wypoczynku/.

PRZYPISY

1. A.P.W. Hipoteka dóbr ziemskich woj. warszawskiego XIX-XX w. Dobra ziemskie Brwinów, sygn. 94.
2. j.w. sygn. 92.
3. j.w. sygn. 94.
4. j.w. sygn. 93.
5. j.w. sygn. 94.
6. Archiwum Biura Notarialnego przy Sądzie Rejonowym w Grodzisku Maz. - Księga hipoteczna dóbr ziemskich Podkowa Leśna, sygn. 824.
7. J. Smogorzewski - Brwinów, Milanówek i Podkowa Leśna jako podmiejskie osiedla satelity Warszawy. I.U.A. Seria prac własnych. Z. 101, W-wa 1965.
8. "Siła i Światło" S.A. Sprawozdania B.U.W. sygn. 011953-7
   J. Regulski - Historia zgrupowania elektryfikacyjnego S.A. "Siła i Światło" w Warszawie. Maszynopis w Bibliotece S.E.P. W-wa 1963.
   J. Regulski - Blaski i cienie długiego życia. Warszawa PAX 1980.
9. j.w.
10. Księga hipoteczna dóbr ziemskich Podkowa Leśna, sygn. 824.
11. J. Regulski - Blaski i cienie długiego życia. W-wa 1980.
    S. Łoza - Architekci i budowniczowie w Polsce. W-wa 1954.
12. Archiwum parafialne Kościoła p.w. św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej T. I. niesygn.
13. j.w.
14. j.w.
15. j.w. oraz Księga hipoteczna dóbr ziemskich Podkowa Leśna, sygn. 824.
16. Okręgowe Przedsiębiorstwo Geod.-Kartograf. w Pruszkowie. Odrysy 1-16.
17. Dom, Osiedle, Mieszkanie. N 1, N 5, N 8, 1929.
18. Architektura i Budownictwo, W-wa 1927, s. 358-9.

19. Archiwum parafialne Kościoła p.w. św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej. Teka I, niesygn.

20. j.w. Teka III, niesygn.

21. Historia Kościoła p.w. św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej. Maszynopis w posiadaniu p. Haliny Regulskiej.
Archiwum parafialne Kościoła p.w. św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej - Teka: Kronika Kościoła.
Hejnał Mariacki 9/319 IX 1977 - M. Salamonowicz - Kościół-ogród w Mieście-ogrodzie.

22. Archiwum parafialne Kościoła p.w. św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej T. III, niesygn.

23. j.w.

24. j.w.

25. j.w.

26. j.w.

27. j.w.

28. j.w.

29. Dziennik Ustaw R.P. Nr 54 poz. 405, 1936.

30. Archiwum parafialne Kościoła p.w. św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej T. IV, niesygn.

31. Blankiet reklamowy miasta-ogrodu Podkowa Leśna w: Archiwum paraf. Kościoła p.w. św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej. Teka: Mapy, Plany, niesygn.

32. E. Howard - Tomorrow a peaceful path to real reform. London 1898.

33. J. Szukalski, T. Szacki, M. Przewoźniak - Uwarunkowania fizjograficzne zamierzonych przekształceń środowiska przyrodniczego - Architektura XXII, 1982.

A N E K S

Uwagi dotyczące "Miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego m. Podkowa Leśna" wykonanego przez Biuro Planowania i Rozwoju Warszawy w lutym 1981 r.

Analiza części opisowej i planszy podstawowej pozwala zauważyć pewne niekonsekwencje w założeniach i ustaleniach końcowych "Miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego m. Podkowa Leśna". Niewłaściwa interpretacja tych założeń i ustaleń w planie szczegółowym[x/] może wywołać nieodwracalne w skutakach decyzje administracyjne dlatego pozwalam sobie zwrócić uwagę na pewne zagadnienia.

1. Bilans terenów.

W tekście planu w rozdz. I pt. Ustalenia dotyczące całego obszaru objętego planem - podstawowe elementy planu, w punkcie "Graniczne wielkości programu wyszczególniono:

powierzchnia miasta wynosi	1010 ha	
w tym	7,8 ha	- centrum
	....	- budownictwo jednorodzkna dz. leśnych
	....	- bud. jednorodz. na dz. leś.
	....	- parki leśne
	554,8	- las

W punkcie "Ustalenia planu dotyczące poszczególnych jednostek bilansowych /strukturalnych/ wyodrębnionych w planie" wyszczególniono:

powierzchnia jednostki	420 ha	
	7,8 ha	- centrum usługowe
	....	- zabud. jednorodz.na dz.leśnych
	....	- zabud. jednorodz.na dz.nieleś.
	....	- park leśny

Pozostałe wartości są nieuzupełnione.

---

[x] Teren Podkowy Leśnej został objęty opracowaniem planu szczegółowego w skali 1:2000. Na str. 8 pkt. 7 Opisu planu szczegółowego czytamy, cyt.: po zatwierdzeniu w/w planu ogólnego projekt planu szczegółowego zostanie natychmiast przedstawiony do zatwierdzenia na sesji MRN w Podkowie Leśnej."

Tabela nr 16 str. 67 i 68 opisu planu zawiera bilans użytkowania terenów w m.Podkowa Leśna, ale również nie podaje pełnych informacji, np. jaka powierzchnia przeznaczona została na usługi wbudowane na terenach zabudowy jednorodzinnej na działkach leśnych i nieleśnych. W załączeniu przedstawiam bilans wykorzystania terenów w m. Podkowa Leśna zrobiony przeze mnie na podstawie planszy i opisu planu.

2. Przeznaczenie terenów pod usługi i administrację.

Wielokrotnie w opisie i tekście planu podkreśla się, że wiodącą funkcję Podkowy Leśnej będzie nadal funkcja bazy mieszkaniowej ludności, która w większości będzie zawodowo związana z miejscem pracy z innymi rejonami aglomeracji, głównie z Warszawą, i Pruszkowskim Zespołem Miejskim. Podkreśla się również, że będzie pełnić równolegle funkcje lokalnego ośrodka usługowego I-stopnia i funkcje ośrodka wypoczynku głównie świątecznego, a wyższe formy obsługi ludności będą zapewnione przede wszystkim na terenie m. Pruszkowa.

/Opis planu,rozdz.III"Program zagospodarowania"pkt.1,6,1.7,1.8 str. 35; rozdz. V"Synteza opracowania"pkt.6 "Funkcja miasta"
Tekst planu: "Ustalenia dotyczące podstawowych elementów planu m. Podkowa Leśna."/

Natomiast tabela nr 16 str.67 w opisie planu w pkcie 4 wskazuje, że 49, Oha przeznaczono na potrzeby administracji i usług.

Plan określa liczbę mieszkańców do roku 1990 - 3,5 tys. w tym 350 w mieszkalnictwie zbiorowym, a po roku 1990 na 5,0 tys. mieszkańców, w tym 500 w mieszkalnictwie zbiorowym, czyli w ośrodkach wypoczynkowych. Przyjęto więc dla okresu poperspektywicznego wskaźnik dla terenów usług i administracji 1 ha /ok. 100 mieszkańców /wliczając w to starców i dzieci/.

Przeznaczenie tak dużej części terenu wyłącznie pod usługi wydaje się sugerować znaczne zwiększenie intensywności zabudowy lub zabezpieczenie potrzeb dla znacznie większego obszaru.

Wątpliwości budzi pkt. 10 na str. 7 tekstu planu, cyt.: "Wzdłuż głównych ciągów komunikacyjnych ul. Wilsona, Głównej, Brwinowskiej i 1-go Maja oraz w sąsiedztwie przystanków kolejki WKD preferuje się lokalizowanie usług wbudowanych w parterach budynków mieszkalnych. Ustala się dla nowo projektowanej zabudowy na działkach zlokalizowanych wzdłuż w/w ciągów - <u>nakaz</u> wbudowania usług w parterach budynków mieszkalnych."

3. Powiększenie granic administracyjnych.
Plansza podstawowa oraz "Program i ustalenia dotyczące podstawowych elementów planu m. Podkowa Leśna" pozostawiają obszar Miasta-Ogrodu w obecnych granicach administracyjnych nie sugerując żadnych zmian, natomiast na str. 8 tekstu planu znajduje się zdanie, cyt.: Postuluje się zmianę granic administracyjnych miasta przez przyłączenie do Podkowy Leśnej terenów[x] m. Brwinowa na południe od Al. Jerozolimskich Zachodnich, części terenów należących do wsi Owczarnia i części terenów należących do wsi Żółwin.
x/ Teren Podkowy Leśnej został objęty opracowaniem planu szczegółowego w skali 1:2000."
Teren na północ od Podkowy Leśnej zajmuje obszar ponad 60 ha. Przyjmując, że tylko połowa tego terenu zostanie przeznaczona pod zabud. mieszk. jednorodzinną na działkach o zawyżonej pow. - 900 m^2 /obowiązujący normatyw przewiduje działki o pow. 600, 450 i 300 m^2/ otrzymamy ok. 1200 mk. Przy większej intensywności zabudowy 2,5 tys. mieszkańców lub więcej. Jeżeli weźmiemy pod uwagę teren Żółwina i Owczarni to wskutek takich decyzji w najbliższych czasie ludność Podkowy Leśnej wzrosłaby ponad dwukrotnie, co jest sprzeczne z pkt. I. Ustalenia dotyczące całego obszaru objętego planem /podstawowe elementy planu/ str. 5 tekst planu, cyt.:"Główne ograniczenia i uwarunkowania rozwoju miasta wynikające ze stanu zainwestowania i cecha środowiska naturalnego.
Ze względu na położenie miasta w paśmie GZM, unikalny charakter Miasta-Ogrodu i duże kompleksy leśne z cennym i bogatym drzewostanem nie przewiduje się dalszej rozbudowy miasta, utrzymując zachowanie dotychczasowych funkcji również w okresie poperspektywicznym. Ustala się ścisłą ochronę kompleksów leśnych przed zainwestowaniem miejskim." A przecież po poszerzeniu granic administracyjnych miasta usług dla mieszkańców z nowo przyłączonych okolic będzie się szukać na historycznych terenach Miasta-Ogrodu, głównie przy przystankach kolejki WKD.

4. Idea Miasta-Ogrodu zawierała projekt organizacji jednostki osiedleńczej o z góry określonej liczbie mieszkańców, a jedną z głównych zasad sformułowanych przez autora koncepcji było, cyt.: "W wypadku dalszego rozwoju miasta należy stworzyć następne miasto-ogród całkowicie niezależne od pierwszego".
/I. Wisłocka "Dom i miasto jutra" str. 44 Warszawa 1971 Arkady/.

5. Obiekty architektoniczne objęte ochroną konserwatorską.
Lista obiektów architektonicznych objętych ochroną konserwatorską na terenie Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna podana na str. 13 opisu planu jest niepełna, zawiera 20 obiektów zabytkowych, natomiast pod opieką Konserwatora znajduje się już ok. 40 obiektów.

Historia kościoła w Podkowie Leśnej p.w. św. Krzysztofa.

W związku z coraz szybciej powiększającą się liczbą mieszkańców Podkowy Leśnej, w końcu lat 20-tych wyłoniła się potrzeba wybudowania kościoła. Najbliższy bowiem znajdował się w Brwinowie odległym o 5 km od Podkowy Leśnej. Myśl wybudowania kościoła propagowana przez p. Halinę Regulską, żonę jednego z głównych twórców miasta-ogrodu Podkowa Leśna, inż. Janusza Regulskiego, uzyskała wkrótce szeroką aprobatę. Utworzono społeczny Komitet Budowy Kościoła. Przewodniczącym został wybrany inny z założycieli Podkowy inż. T. Beniewicz. Już wtedy narodziła się koncepcja budowy kościoła pod wezwaniem św. Krzysztofa patrona podróżnych.

Uzyskano dla podjętej akcji patronat Automobilklubu Polski oraz Aeroklubu R.P.

Pomocą finansową służyło kilka instytucji m.in. Sp. Akc. Siła i Światło budująca kolej EKD prowadzącą przez Podkowę Leśną, Bank Towarzystw Spółdzielczych, Bank Związku Spółek Zarobkowych, Bank Handlowy, Bank Cukrownictwa, Zjednoczenia Kopalń Węgla i kilka innych.

Projekt Sporządzenia projektu kościoła powierzono znanemu architektowi Bruno Zborowskiemu.

Ówczesny prezydent m.st. Warszawy A. Słomiński przekazał na budowę kościoła granitowe bloki i marmury pochodzące z rozebranego Soboru na Placu Saskim. Bloki granitu zużytkowano na schody wiodące do Kościoła, zaś z marmuru powstał ołtarz, którego koszt budowy pokryła rodzina Kazimierza Gayczaka dyrekt. Sp. Siła i Światło.

Uroczystość położenia kamienia węgielnego pod budowę odbyła się 11.XI.1932 r.

W stanie surowym oddano kościół w pocz. listopada 1933 r. a poświęcony został już 11.XI.1933 r. przez b-pa Szlagowskiego.

Pierwszym proboszczem wyznaczony został przez Kurię Biskupią ks. Kolesiński.

Nad ołtarzem głównym malarz Jan Rozen umieścił wielką postać św. Krzysztofa /d. fresco/, projektu tego artysty były również 4 witraże, które znalazły się po obu stronach ołtarza. Fundatorami ich były Automobilklub Polski, Aeroklub R.P., Związek Motocyklistów oraz Polski Touring Klub.

Na dopełnienie wystroju firma B-ci Łopieńskich ofiarowała świeczniki z brązu.

Kościół został otynkowany i wykończony w maju 1934 r. 3.V. tego roku odbyła się pierwsza uroczystość poświęcenia zgromadzonych przed kościołem pojazdów. Uroczystość ta stała się wkrótce tradycją, która przetrwała do czasów obecnych.

Pierwszą uroczystą "autosacrę" celebrował biskup Szlagowski Należy zaznaczyć, iż kościół w Podkowie Leśnej był pierwszą pod wezwaniem św. Krzysztofa w Polsce.

Wiek XIX a zwłaszcza jego schyłek i przełom przyniósł w całej Europie wraz z falą rozwoju cywilizacji przemysłowej, nie tylko powstanie współczesnej koncepcji zieleni miejskiej ale też jej dość szeroką realizację. Postacią tych przemian była koncepcja miasta-ogrodu, która narodziła się w Anglii na początku XX wieku. Autorem tego wynalazku był E. Howard a nosiło ono tytuł "Garden cities of tomorrow" /London 1902/ pierwsze wyd. "Tomorrow: a peaceful peth to real reform" /London 1898/.

Idea Howarda wzbudziła namiętne dyskusje i spory wśród i architektów a szczeg. urbanistów. Niektórzy jak Lewis Mumford, który wstępem opatrzył w r. 1946 dzieło Howarda szukali w nim wynalazku na miarę XX wieku /Garden Cities of tomorrow, London 1946 s. 29/. Lloyd Rodwin również eutuzjasta idei Howarda tak pisał o niej w swej książce "Mało idei wpłynęło kiedykolwiek tak pobudzająco na nasze myślenie o bardziej rozsądnej i harmonijnej przebudowie istniejących wielkich miast" /The British new towns policy, Combridge 1956/. Literatura na temat koncepcji miasta-ogrodu jest nad podziw duża i interesująca choćby ze względu na odmienność prezentowanych osądów i niezaprzeczalnie szeroki wpływ na planowanie miast.

Rozwój przemysłowy w II p. XIX w. powodował stały odpływ ludności z okręgów wiejskich do miast, a co za tym idzie ich przepełnienie. Howard zaproponował w swej książce swego rodzaju mariaż miasta z wsią. Oto na terenach rolniczych w pobliżu wielkich miast miałyby powstawać nowe samowystarczalne organizmy miejskie mieszczące ściśle ograniczoną liczbę ludności. Przemysł miał być usytuowany na peryferiach i połączony środkiem szybkiej komunikacji. W rozległych centralnie umieszczonych parkach zlokalizowane byłyby główne budynki publiczne miasta. Samo zaś miasto otoczone być miało 5 krotnie większą powierzchnią terenów o użytkowaniu rolniczym.

Jednakże sam autor zaznaczył, że plany zamieszczone w jego pracy

są jedynie schematami i dopiero odpowiednio dobrany teren pozwoli na sporządzenie prawdziwych projektów.

Jak się miało okazać w praktyce miasta-ogrody dość istotnie odbiegały od pierwotnej koncepcji ich twórcy.

Schemat m.-o. miał układ koła podzielonego głównymi ulicami na 6 wycinków. Centralną cz. miasta tworzył układ kompleksu parkowo-ogrodowego z wolno stojącymi budynkami użyteczności publicznej: ratuszem, salą koncertową, teatrem, biblioteką, szpitalem, muzeum. Dookoła parku biegła szeroka przykryta szkłem promenada spacerowa wraz z przylegającymi do niej sklepami. Radość z piękna przyrody miał zapewniać "park centralny" o bardzo dużej powierzchni. Drugim z elementów wprowadzających skomasowaną zieleń do centrum była "Grand evenue".

Miasta Letchworth i Welwyn były dość swobodnym przekształceniem idei Howarda, w praktyce. Niemniej jednak stworzony został nowy gatunek planowania, ukierunkowany przede wszystkim na zapewnienie człowiekowi XX wieku maks. bliskiego kontaktu z przyrodą i zielenią. Przez oba te miasta przebiegały linie kolei łączące je z Londynem. Linie te spełniały równocześnie rolę ogranicznika dalekich i uciążliwych dojazdów do pracy. Nadmienić tu należy równocześnie, iż projekt Howarda zakładał, że będą to duże kilkudziesięciotysięczne racjonalnie rozplanowane jednostki miejskie, dysponujące zakładami przemysłowymi i urządzeniami usługowymi. Teoretyczna i praktyczna działalność Howarda, która kierowała uwagę planistek w większym stopniu na cele społeczne i zaspokojenie istotnych potrzeb ludzkich, wywarła silny wpływ na rozwój współczesnej urbanistyki, będąc także modyfikowana na różny sposób.

Jednym z modeli przekształcających ideę twórcy, była koncepcja polska miasta-ogrodu. Już naczelne hasło polskich zlenników "budowy miast-ogrodów, skierowało tę ideę na inną jakże równą drogę". Pracując w mieście mieszkajmy na wsi kojarzyło się raczej z osiedlem domów indywidualnych rozmieszczonych wśród zieleni. Tak zresztą widział to

wielki propagator koncepcji miasta-ogrodu lekarz higienista Władysław Dobrzyński, który napisał na ten temat kilkanaście pozycji.

Problem ten poruszali także, T. Tołwiński, J. Holewiński, J. Drexler, E. Eber oraz W. Szukiewicz. Artykuły tych autorów ukazały się w pocz. XX w. głównie w Przeglądzie Techn., Architekcie, Zdrowiu, a także w postaci publikacji samoistnych.

Działalność popularyzatorską zaowocowała projektami a także realizacją nowych osiedli podmiejskich, jak "miasto-ogród Ząbki", "siedla Lasek Młociński", m.-o. Czerniaków aż wreszcie najpełniejszy i czysto polski wyraz znalazła w projekcie A. Jawornickiego m.-o. Podkowa Leśna, którego realizację rozpoczęto w r. 1925 i zakończono w latach trzydziestych. Było to właśnie dość swobodne przekształcenie idei pierwotnej. Podobnym do założenia Howarda był pomysł usytuowania miasta-ogrodu w niedalekiej odległości od dużego miasta, oraz przeprowadzenie szybkiej kolei łączącej oba te ośrodki. Różnicą podstawową była skala miast, w przyp. Podkowy Leśnej, obliczono na ok. 5 tys. mieszkańców, a jednocześnie główna funkcja polskiego miasta-ogrodu a więc mieszkaniowo-wypoczynkowa realizowana w budownictwie jednorodzinnym sytuowanym na pojedyńczych parcelach - ogrodach. Ta zasadnicza różnica stała się jednocześnie podstawą dla określenia nowej formy mianem miasta-ogrodu w którym główne funkcje typowo miejskie podporządkowane zostały środowisku naturalnemu, wpływającemu na nie oraz kształtującymi je.

ANTONI JAWORNICKI

Urodzony w Warszawie 1886; zmarł w Warszawie w 1950r.
Absolwent Ecole Superieure d Architecture w Paryżu 1911 r.

PRACE

1920 - 1924-studia planu regulacyjnego Żoliborza
1920 - 1922- studium regulacyjne Cytadeli z al. Wojska Polskiego

1925 - regulacja i częściowa zabudowa placu św.Floriana na Pradze w Warszawie

1925 - rozplanowanie Placu Teatralnego i rozbudowa ratusza w Warszawie .

1935 - I nagroda w konkursie na plac Saski
- przebicie przedłużenia ul.Marszałkowskiej przez Ogród Saski do placu Żelaznej Bramy
- al Żwirki i Wigury
- rozplanowanie dzielnicy sejmowej
- park sportowy Sobieskiego
- Kąpieliska na Helu
- liczne domy ibudynki użyteczności publicznej w Warszawie m.in:

1924-26
- Kolonia Lubeckiego
- Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych-ulKopernika
- Bank Cukrownictwa, ul. Karowa 20
- Gmach YMCA , ul. Konopnickiej.

1. Mapa topograficzna W-wy i okolic z 1803 r. AGAD Zbiór kartograf.

2. Rosyjska topograficzna mapa wojskowa okolic Warszawy z 1854 r. Zbiór kartograf. AGAD

3. Rosyjska mapa Guberni Warsz. z 1913 r. 1:126000 Zbiór kartograf. AGAD

4. Mapa topograficzna W-wy i okolic z 1914 r. Zbiór kartogr. AGAD

5. Podkowa Leśna na tle obszarów otaczających /Brwinów, Milanówek/ w I poł. XIX w. Reprod. z: Smogorzewski J. - Brwinów, Milanówek, Podkowa Leśna jako podmiejskie osiedla - satelity Warszawa. W-wa 1963.

6. Podkowa Leśna i Brwinów w II poł. XIX w. Reprod. z: Smogorzewski J. - Brwinów, Milanówek, Podkowa Leśna jako podmiejskie osiedla - satelity Warszawy. W-wa 1963.

7. Plan części dóbr Brwinów w Guberni Warsz., pow. błońskim wyłączonej z pod zabezpieczenia pożyczki T.K.Z. APW. Hipoteka dóbr ziemskich woj. warsz. XIX-XX w. Dobra ziemskie Brwinów 93.

8. Podkowa Leśna. Plan z 1911 r. z okresu przed parcelacją. Reprod. z: Smogorzewski J. - Brwinów, Milanówek, Podkowa Leśna jako podmiejskie osiedla - satelity Warszawy. W-wa 1963.

9. Podkowa Leśna. Plan parcelacyjny z 1936 r. cz. pn. - dzielnice A,B,C,D,E. Reprod. z: Smogorzewski J. - Brwinów, Milanówek, Podkowa Leśna jako..... W-wa 1963.

10. Podkowa Leśna. Plan parcelacyjny z 1936 r. cz. pd. - dzielnice F,G,H,J,K. Reprod. z: Smogorzewski J. - Brwinów, Milanówek, Podkowa Leśna jako..... W-wa 1963.

11. Plan miasta-ogrodu Podkowa Leśna z 1925 r. 1:10000 Arch. paraf. Podkowa Leśna - Teka I "Mapy i Plany"

12. Plan miasta-ogrodu Podkowa Leśna z ok. 1930 r. 1:10000 Arch. paraf. Podkowa Leśna - Teka I "Mapy i Plany"

13. Plan sytuacyjny kościoła p.w. św. Krysztofa w Podkowie Leśnej. 1:500 wraz z planem orientacyjnym 1:10000. Arch. paraf. w Podkowie Leśnej T. I.

14. Projekt ogrzewania wodnego budynku klubu sportowego w Podkowie Leśnej 1:100 1928. Arch. paraf. w Podkowie Leśnej T. I.

---

15. Projekt domu jednorodzinnego w Podkowie Leśnej - arch. Jan Dąbrowski. Architektura i Budownictwo 1927 Repr. K. Kowalska.

---

16. Projekt domu jednorodzinnego w Podkowie Leśnej - arch. Jan Dąbrowski 1927. Architektura i Budownictwo 1927 Repr. K. Kowalska.

---

17. Plan domu proj. arch. A. Więckowski. Repr.: Dom, Osiedle, Mieszkanie Nr 1, 1929.

---

18. Dom w Podkowie Leśnej wg proj. A. Więckowskiego - - przy ul. Sarniej 10. Repr. Dom, Osiedle, Mieszkanie - Nr 1, 1929.

---

19. Projekt typowego zagospodarowania działki w osiedlu podmiejskim. Repr.: Osiedla i letniska w okol. m.st. Warszawy. W-wa 1931.

---

20. Projekt "Ogrodu leśnego willi JWP Wł. Szydłowskiej w Podkowie Leśnej /ob. przy ul. Dzierżyńskiego 20, d. Słowicza/. Dom, Osiedle, Mieszkanie Nr 8, 1929.

---

21. Projekt "Ogrodu willi dyr. Bauerertza w Podkowie Leśnej /ob. przy ul. Topolowej 22/. Dom, Osiedle, Mieszkanie Nr 8 1929.

---

22. Projekt Ogrodu willi w Podkowie Leśnej - ogrodnik - arch. St. Rogowicz 1929. Dom, Odiedle, Mieszkanie Nr 5 1929.

---

23. Projekt Ogrodu willi w Podkowie Leśnej - ogrodnik - arch. St. Rogowicz 1928. Dom, Osiedle, Mieszkanie Nr 5 1929.

---

24. Strona tytułowa "Przewodnika po Kolei elektr. Warszawa - - Grodzisk z widokiem Klubu Sportowego w Podkowie Leśnej /ok. 1930 r./. Arch. paraf. Podkowa Leśna T.I.

---

25. Reklama przedsiębiorstwa prow. parcelację w Podkowie Leśnej w: Przewodnik po Kolei elektr. Warszawa - Grodzisk Arch. paraf. Podkowa Leśna T.I.

---

26. Stacja w Podkowie Leśnej Gł. i Klub Sportowy w Podkowie Leśnej wraz z opisem w: Przewodnik po Kolei elektr. Warszawa - Grodzisk. Arch. paraf. Podkowa Leśna T.I.

27. Plan trasy Kolei Elektrycznej Warszawa - Grodzisk w sk. 1:100000 w: Przewodnik po Kolei elektr. Warszawa - Grodzisk. Arch. paraf. Podkowa Leśna T.I.

---

28. Plan dróg dojazdowych do Podkowy Leśnej - ok. 1938/39 Arch. paraf. Podkowa Leśna. T.I. "Mapy i Plany"

---

29. Tabela "Zestawienie parcelacji Podkowy Leśnej". Smogorzewski J. - Brwinów, Milanówek, Podkowa Leśna jako podmiejskie satelity Warszawy. W-wa 1963.

---

30. Tabela "Przeciętnych wielkości działek w Podkowie Leśnej oraz na terenach okolicznych". Smogorzewski J. - - Brwinów, Milanówek, Podkowa Leśna jako..... W-wa 1963.

---

31. Zmiany w zalesieniu terenów otaczających Podkowę Leśną w okresie między 1829 a 1930 na podst. map z lat 1930 i 1829. Smogorzewski J. - Brwinów, Milanówek, Podkowa Leśna jako..... W-wa 1963.

---

32. Stosunki własnościowe /1890/ -
1. tereny majątków i folwarków,
2. tereny włościańskie,
3. przyszłe parceladje majątków.
Smogorzewski J. - Brwinów, Milanówek, Podkowa Leśna jako..... W-wa 1963.

---

33. Stosunki własnościowe obecnie /1958/ /nie zmienione/ -
1. tereny majątków państwowych,
2. tereny włościańskie,
3. tereny rozparcelowane,
4. granice adm. osiedli.
Smogorzewski J. - Brwinów, Milanówek, Podkowa Leśna jako..... W-wa 1963.

---

34. Plan Miasta-Ogrodu Włochy pod Warszawą 1928.

---

35. Plan Miasta-Ogrodu Czerniaków A-2.

---

36. Plan Miasta-Ogrodu Komorów.

---

37. Plan osiedla Stara Wieś.

---

38. Plan osiedla letniskowego Zagórze - Dwór pod Warszawą 1930.

---

39. Plan osiedla podstołecznego Jabłonna-Bukowiec i Legionowa.

40. Plan Koloni Ulrychów przy zach. granicy Warszawy 1931.

41. Plan letniska podmiejskiego Pogórze Leśne - Młociny.

42. Plan osiedla podstołecznego Małocice.

43. Podkowa Leśna. Al. Lipowa im. T. Baniewicza. Widok ku wsch. z ul. 1 Maja.
Fot. S. Parfianowicz, Neg. PKZ O/W nr 235319.

44. Podkowa Leśna. Al. Lipowa im. T. Baniewicza. Widok ku zach. ze skrzyżowaniem z ulicami Topolową, Sosnową i Waryńskiego.
Fot. S. Parfianowicz, Neg. PKZ O/W nr 235327.

45. Podkowa Leśna. Ul. J. Iwaszkiewicza /d. Lilpopa/ w stronę parku.
Fot. S. Parfianowicz, Neg. PKZ O/W nr 235309.

46. Podkowa Leśna. Ul. J. Iwaszkiewicza /d. Lilpopa/. Widok ku wsch. z parku.
Fot. S. Parfianowicz, Neg. PKZ O/W nr 235310.

47. Podkowa Leśna. Fragment parku z jeziorkiem.
Fot. S. Parfianowicz, Neg. PKZ O/W nr 235322.

48. Podkowa Leśna. Ul. Parkowa widok na wsch.
Fot. S. Parfianowicz, Neg. PKZ O/W nr 235323.

49. Podkowa Leśna. Ul. Wrzosowa. Widok ku pd. z ul. Parkowej.
Fot. S. Parfianowicz, Neg. PKZ O/W nr 235320.

50. Podkowa Leśna. Placyk na ul. Storczyków.
Fot. S. Parfianowicz, Neg. PKZ O/W nr 235321.

51. Podkowa Leśna. Ul. Storczyków. Widok ku wsch. z ul. Sasanek.
Fot. S. Parfianowicz, Neg. PKZ O/W nr 325314.

52. Podkowa Leśna. Skrzyżowanie ulic Sienkiewicza i Eysmonta.
Fot. S. Parfianowicz, Neg. PKZ O/W nr 235311.

53. Podkowa Leśna. Ul. Słowackiego. Widok ku pd. z ul. Sienkiewicza.
Fot. S. Parfianowicz, Neg. PKZ O/W nr 235312.

54. Podkowa Leśna. Ul. Krasińskiego. Widok ku pd. Po stronie lewej fragment rezerwatu przyrody im. B. Hryniewieckiego.
Fot. S. Parfianowicz, Neg. PKZ O/W nr 235307.

55. Podkowa Leśna. Ul. Krasińskiego. Widok ku pn.
Fot. S. Parfianowicz, Neg. PKZ O/W nr 235308.

---

56. Podkowa Leśna. Placyk na skrzyżowaniu ulic Sosnowej, Waryńskiego, Topolowej i Al. Lipowej.
Fot. S. Parfianowicz, Neg. PKZ O/W nr 235326.

---

57. Podkowa Leśna. Ul. Waryńskiego. Widok ku wsch. z Al. Lipowej.
Fot. S. Parfianowicz, Neg. PKZ O/W nr 235324.

---

58. Podkowa Leśna, ul. Jaworowa. Widok ku pn. z ul. Waryńskiego.
Fot. S. Parfianowicz, Neg. PKZ O/W nr 235325.

---

59. Podkowa Leśna. Ul. Wschodnia. Widok ku pn. z torów kolejki WKD.
Fot. S. Parfianowicz, Neg. PKZ O/W nr 235315.

---

60. Podkowa Leśna. Tory kolejki WKD ze stacji Podkowa Leśna - Wschodnia ku zach.
Fot. S. Parfianowicz, Neg. PKZ O/W 235316.

---

61. Podkowa Leśna. Ul. Helenowska. Widok ku pn. z ul. Jeleniej.
Fot. S. Parfianowicz, Neg. PKZ O/W nr 235317.

---

62. Podkowa Leśna. Ul. Myśliwska. Widok ku pn. z ul. Jeleniej.
Fot. S. Parfianowicz, Neg. PKZ O/W nr 235318.

Część II /katalog/

1. Podkowa Leśna, dom przy ulicy Akacjowej 1 zbudowany 1933/4

   A. Elewacja pn.
   B. Elewacja pd.

   Neg. PKZ O/W nr 1563 i 156319

2. Podkowa Leśna, dom przy ulicy Akacjowej 2 zbudowany ok. 1937/8

   a. Widok od str. pd. i wsch.
   b. Widok od str. pd. wejście
   c. Widok od str. pn.-wsch.

   Neg. PKZ O/W nr 156323, 156322, 156321

3. Podkowa Leśna, dom przy ulicy Akacjowej 5

   a. Widok od str. pn.
   b. " od str. pd.-zach.
   c. " od str. pd.-wsch.

   Neg. PKZ O/W nr 156326,-325,-324

4. Podkowa Leśna, dom przy ulicy Akacjowej 8/10 "RUFA", zbudowany 1928-30

   a. Widok od str. pd.-wsch.
   b. " od str. pd.
   c. " od str. pd.-zach.

   Neg. PKZ O/W nr 156328,-329,-327

5. Podkowa Leśna, dom przy ulicy Akacjowej 12 /1927-9/

   a. Widok od str. pd.-wsch.
   b. " od str. pd.-zach.

   Neg. PKZ O/W nr 156202,-203

6. Podkowa Leśna, dom przy ulicy Akacjowej 33

   a. Widok od str. pn.-zach.
   b. " od str. pd.-wsch.
   c. " od str. wsch. i pd.

   Neg. PKZ O/W nr 156205,-206,-204

7. Podkowa Leśna, dom przy ulicy Akacjowej 41. Część d. zabudowań folwarku Wilhelmów, ob. Urząd Miasta Podkowa Leśna, widok od str. pd.-zach.

   Neg. PKZ O/W nr 156043

8. Podkowa Leśna, dom przy ulicy Bażantów 8, zbudowany 1925-7 wg projektu własnego. 1 właściciel, Rektor PiW inż. Kańczukowski.

a. Widok od str. pn. wejście i taras
b. Widok od str. zach.
c. Widok na str. pn. i wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156284,-283,-285

9. Podkowa Leśna, dom przy ulicy Bluszczowej 1

a. Widok od str. pd.
b. Widok od str. wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156091,-090

10. Podkowa Leśna, dom przy ulicy Błońskiej 1. Ośrodek Wypocz. "SPOŁEM" zbudowany 1937, d. własność M. Ćwiklińskiej.

a. Widok od str. wsch.
b. " od str. zach.
c. " od str. pn.

Neg. PKZ O/W nr 156288,-286,-287

11. Podkowa Leśna, dom przy ulicy Borowin 1/3 zbudowany prawdopodobnie k. XIX w.

a. Widok na str. wsch. i pn.
b. Widok na str. pn
c. Fragment dachu od str. wsch.
d. Widok na str. wsch. i pn.
e. Widok od str. pd.

Neg. PKZ O/W nr 156441,-440,-439,-437,-438,

12. Podkowa Leśna, dom przy ulicy Borowin 5 zbudowany 1927/8

a. Widok od str. pd.
b. " na str. zach. i pn.
c. " na werandę od str. pn.
d. " od str. pn.-wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156445,-444,-439,-437,-438

13. Podkowa Leśna, dom przy ulicy Borsuczej 35 "SŁONKO". Widok od str. pd. zbudowany 1934/5

Neg. PKZ O/W nr 156275

14. Dom w Podkowie Leśnej przy ulicy Borsuczej 58 zbudowany 1935/6

a. Widok od str. pd.
b. Widok na str. pn. i wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156277,-276

15. Dom w Podkowie Leśnej przy ulicy Brwinowskiej 9 zbudowany 1935--7, rozb. l. 50-te, widok na str. pd. i wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156306

16. Dom w Podkowie Leśnej przy ulicy Brwinowskiej 12. Widok od str. zach.

Neg. PKZ O/W nr 156307

17. Dom w Podkowie Leśnej przy ulicy Brwinowskiej 14, w parterze magiel prasujący

a. Widok od str. pd. i zach.
b. Widok od str. pn. i zach.

Neg. PKZ O/W nr 156309,-308

18. Dom w Podkowie Leśnej przy ulicy Brzozowej 5 zbud. 1948-50

a. Widok od str. wsch.
b. " od str. wsch. i pn.
c. " od str. zach.

Neg. PKZ O/W nr 156179,-180,-181

19. Dom w Podkowie Leśnej przy ulicy Brzozowej 16 "MIMOZA" zbudowany 1932

a. Widok od str. zach.
b. Widok od str. zach. i pn.
c. Widok od str. wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156187,-186,-185

20. Dom w Podkowie Leśnej przy ulicy Brzozowej 18 zbud. 1938/9

a. Widok od str. zach.
b. " od str. pd.
c. " od str. wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156189,-188,-190

21. Dom w Podkowie Leśnej przy ulicy Cichej 6/8 drew. zbud. 1930/31

a. Widok od str wsch.
b. Widok od str. pn. i wsch.
c. Widok od str. pd.

Neg. PKZ O/W nr 156370,-372,-371

22. Dom w Podkowie Leśnej przy ulicy Cichej 11 drew., tynkowany, zbudowany 1933

a. Widok od str. zach.
b. " od str. pd.-zach,
c. " od str. pd.-wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156373,-375,-374

23. Dom w Podkowie Leśnej przy ulicy Cichej 13. Dawny folwark Klementynów.

a. Widok od str. zach. brak dachu ganku
b. Widok od str. wsch.
c. Widok od str. pd.

Neg. PKZ O/W nr 156378,-376,-377

24. Dom w Podkowie Leśnej przy ulicy Cichej 31 "ANNA MARIA"

a. Widok od str. pd.
b. Widok od str. pd.-wsch,
c. Widok od str. wsch. i pn.

Neg. PKZ O/W nr 156379,-380,-381

25. Dom w Podkowie Leśnej przy ulicy Dębowej 3 "WILLA SOSENKA" zbud. 1930/31

a. Widok od str zach.
b. Widok od str. pd.-zach.
c. Fragment ściany od str. zach.

Neg. PKZ O/W nr 156382,-383,-384

26. Dom w Podkowie Leśnej przy ulicy Dębowej 5 "DOMEK W LESIE" zbud. 1931-32 wg projektu własnego 1-go właściciela artysty rzeźbiarza Zenona Żnińskiego z jego rzeźbami.

a. Widok od str. wsch.
b. Widok od str. pn.-wsch.
c. Widok od str. pn.
d. Brama rzeźbiona przez Z. Żnińskiego

Neg. PKZ O/W nr 156387,-386,-388,-385

27. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Dzierżyńskiego 10 /d.kolejowa/ zbud. ok. 1955. Przykład współcz. Archit. Dobrze dopasowanej formą do stylu zabudowy miasta.

a. Widok od str. pn
b. Widok od str. pn.-zach.
c. Widok od str. pn.-wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156159,-157,-158

28. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Dzierżyńskiego 12 /d.kolejowa/ zbud. 1934-36. Widok od str. pd-wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156, 160

29. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Dzierżyńskiego 20 /d.Stowicza 20/ zbud. 1927-8 wg. projektu 1-go właściciela inż. Szydłowskiego, dyr. f-my budowlanej m.in. parcelującej Podkowę Leśną

a. widok od str. pd.
b. widok od str. zach. i pd.
c. widok od str. pn-zach.

Neg. PKZ O/W nr 156161-162, 163

30. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Dzierżyńskiego 25 /d.Stowicza/ zbud. 1929-30 1 właściciel Jan Dzierżyński

a. Widok od str. pn.
b. " od str. pd.
c. " od str. zach. i pd.
d. " od str. str. wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156167,-164,-165,-166

31. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Dzierżyńskiego 25A /d.Stowicza/ zbud. 1929-30

a. Widok od str. pn.-wsch.
b. " od str. pd.-wsch.
c. " od ste. pn.-zach.

N-eg. PKZ O/W nr 156168,-170,-169

32. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Dzierżyńskiego 27 /d.Słowicza/ zbud. 1928-9

a. Widok od str. pn.-wsch.
b. " od str. pd.-wsch. (arch. Józef Napoleon Czendlński)
c. " od str. pd.
d. " od str. pn.-zach.

Neg. PKZ O/W nr 156171,-172,-173,-174

33. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Dzierżyńskiego 30 /d.Słowicza/ "MAŁGOSIA" zbud. 1927-28

a. Widok od str.pd.
b. " od str. pd.-zach.
c. " od str. pn.-zach.
d. " od str. pn.

Neg. PKZ O/W nr 156148,-149,-150,-151

34. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Dzierżyńskiwgo 38 /d.Słowicza/ drewn.-tynkowany zbud. 1927-28

a. Widok od str. wsch.
b. " od str. pd.-wsch.
c. " od str. zach.
d. " od str. pd.
e. " od str. pn.

Neg. PKZ O/W nr 156152,-153,-155,-154,-156

35. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Dzierżyńskiego 43 /d.Słowicza/ zbud. l. 40-te dobry przykład współcz. nawiązania do d.formy

a. Widok od str. pd.-wsch.
b. " od str. pd.-zach.

Neg. PKZ O/W nr 156175,-176

36. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Głównej 2 zbud. 1930

a. Widok od str. zach.
b. Widok od str. wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156279,-278

37. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Głównej 31 zbud. ok. 1930 wg proj. własnego przez techn.budowl. W.Wąsowicza, widok od wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156280

38. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Głównej 35 zbud. ok. 1930

a. Widok od wsch.
b. Widok od zach.

Neg. PKZ O/W nr 156282,-281

39. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Gołębiej 12, przebudow. 1.60-te

a. Widok od str. zach.
b. Widok od str. pd.-wsch.
c. Widok od str. pd.

Neg. PKZ O/W nr 156097,-095,-096

40. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Helenowskiej 3, zbud. w 1.40-tych przykład umiejętnego nawiązania do dawnej formy

a. Widok od str. pd.-zach.
b. Widok od str. pd.-wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156292,-293

41. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Jaskółczej 1

a. Widok od str. pd.-zach.
b. Widok od str. pn.-wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156137,-138

42. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Jaskółczej 7

a. Widok od str. wsch.
b. Widok od str. zach.
c. Widok od str. pd.

Neg. PKZ O/W nr 156141,-140,-139

43. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Jaworowej 3, zbud. 1. 40-te. Udany przykład nawiązania do panującej formy

a. Widok od str. wsch.
b. Widok od str. zach.

Neg. PKZ O/W nr 156191,-192

44. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Jaworowej 7, widok od str. pd. zbud. 1929-30

Neg. PKZ O/W nr 156193

45. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Jaworowej 13. Przykład większej formy nawiązującej do archit. pozostałej cz. miasta, zbud. 1929-30

a. Widok od str. wsch.
b. Widok od str. zach.
c. Widok od str. pd.

Neg. PKZ O/W nr 156195,-196,-194

46. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Jaworowej 15 zbud. ok. 1935

A. Widok pd str. pd.-wsch.
B. Widok od str. pn.-wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156198,-197

47. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Jaworowej 23 "OLKOWO" zbud.1930-31 dla Kazimierza Piłsudskiego

A. Widok od str. wsch.
B. Widok od str. pd.-zach.
C. Widok od str. pn.-zach.

Neg. PKZ O/W nr 156201,-200,-199

48. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Jelewiej 2/4 zbud. 1935-6 widok od str. pd.

Neg. PKZ O/W nr 156261

49. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Jelewiej 5 "ANNA" "EWA" zbud. 1935-6 dla panny Płodowskiej żony właściciela kopalni węgla na Śląsku

A - Widok od str. pn-zach.
B - Widok od str. pn

Neg. PKZ O/W nr 156262,-263

50. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Jelewiej 6. zbud. 1928, dla Stanisława Dąbrowskiego prop. Warsz. MSP i dyr. szkoły poligraficznej. Widok od str. pd.

Neg. PKZ O/W nr 156264

51. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Jelewiej 13. Widok od str. pn.

Neg. PKZ O/W nr 156265

52. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Jelewiej 38, zbud. l. 40-te. Modrzew. Widok od str. pd.

Neg. PKZ O/W nr 156266

53. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Jodłowej 1

A - Widok od str. wsch.
B - Widok od str. pn.

Neg. PKZ O/W nr 156244,-243

54. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Kasztanowej 4

A - Widok od str. pn.-zach.
B - Widok od str. pd.-wsch.
C - Widok od str. wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156230,-231,-232

55. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Kasztanowej 13

A - Widok od str. zach.
B - Widok od str. pd.-wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156234,-233

56. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Kasztanowej 15. Projekt inż.arch. M.Nowicki, zbud. l. 40-te

A - Widok na bramkę wejściową od str. wsch.
B - Widok od str. zach. Fragment elewacji od str. pn.
C - Widok od str. zach.
D - Widok od str. pd.-zach.

Neg. PKZ O/W nr 156235,-237,-238,-236

57. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Klonowej 3

A - Widok od str. wsch.
B - Widok od str. pn.-zach.

Neg. PKZ O/W nr 156207,-208

58. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Klonowej 5, zbud. l. 40-te

A - Widok od str. pn.-wsch.
B - Widok od str. pd.
C - Widok od str. pn.

Neg. PKZ O/W nr 156209,-210,-211

59. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Klonowej 9, zbud. l. 40-te

A - Widok od str. wsch.
B - Widok od str. zach.

Neg. PKZ O/W nr 156212,-213

60. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Klonowej 12, zbud. 1927-8

A - Widok od str. zach.
B - Widok od str. pn.-zach.
C - Widok od str. wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156216,-215,-214

61. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Klonowej 14. Zbud. ok. 1950, wg. proj. z l. 30-tych

A - Widok od str. wsch.
B - Widok od str. pd.-wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156217,-218

62. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Krasek 2, zbud. 1926-7

A - Widok od str. pd.-zach.
B - Widok od str. pd.
C - Widok od str. pn.-zach.
D - Widok od str. pn.
E - Element dekoracyjny zegar słoneczny, tarcza słońca, znaki zodiaku na płytkach ceramicznych
F - Fragment założenia ogrodowego z kamienną fontanną, zdobioną płytkami ceramicznymi
Neg. PKZ O/W nr 156114,-115,-117,-118,-116,-119

63. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Krasińskiego 5 "BOŻYMÓWKA" zbud. 1935/6

A - Widok od str. wsch.
B - Widok od str. zach.

Neg. PKZ O/W nr 156389,-390

64. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Krasińskiego 21

A - Widok od str. wsch.
B - Widok od str. zach.
C - Widok od str. pd.-wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156391,-393,-392

65. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Kwiatowej 16

A - Widok od str. pd.-wsch.
B - Widok od str. pd.-zach.

Neg. PKZ O/W nr 156446,-447

66. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Kwiatowej 20. Zbud. 1931 dla p. T.Baniewicza, dyr. Sp. akc. "SIŁA i Światło"

A - Widok od str. pn.
B - Widok od str. zach.
C - Widok od str. pd.

Neg. PKZ O/W nr 156448,-450,-449

67. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Kwiatowej 31 zbud. 1942. Projekt. 1938/9

A - Widok od str. zach.
B - Widok od str. wsch.
C - Widok od str. pn.-zach.

Neg. PKZ O/W nr 156083,-084,-085

68. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Lipowej 11, zbud. ok. 1931 dla dyr. f-rmy Polgum-Kauczuk

A - Widok od str. pn.-wsch.
B - Widok od str. pd.-wsch.
C - Widok od str. wsch.
D - Widok od str. pd.-wsch.
E - Widok od str. pd.-zach.

Neg. PKZ O/W nr 156220,-223,-219,-221,-222

69. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Lipowej 15 "KRYWOJTA" zbud.1929 dla p. H.Zabłockiego dyr. Fabryki Norblina wg. proj. arch. Nowińskiego przez tech. bud. Zarębskiego i Szmajdowicza

A - Widok od str. pn.-zach.
B - Widok od str. zach.
C - Widok od str. wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156226,-224,-225

70. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Lipowej 19, zbud. 1932

A - Widok od str. pn.
B - Widok od str. pd.
C - Widok od str. zach.

Neg. oPKZ O/W nr 156227,-228,-229

71. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. 11 Listopada 1/3 "RENATA" zbud. 1933/4 wg. proj. arch. J.Siennickiego przez L.Samowicza

A - Widok od str, zach.
B - Widok od str. pd.-zach.
C - Widok od str. pd.-wsch.
D - Widok od str. Pn.

Neg. PKZ O/W nr 156362,-360,-361,-359

72. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. 11 Listopada 15, zbud. 1936

A - Widok od str. pn.-zach.
B - Widok od str. pd.-wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156363,-364

73. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. 11 Listopada 19, zbud. 1935-7 wg projektu arch. Uzarowicza

A - Widok od str. pd.
B - Widok od str. pd.-zach.
C - Widok od str. pd.-wsch.
D - Widok od str. pn.-wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156366,-368,-367,-369

74. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Lotniczej 6, zbud. 1931-3

A - Widok od str. pd.-zach.
B - Widok od str. pn.-zach.

Neg. PKZ O/W nr 156290,-291

75. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. 1 Maja 2. Piekarnia i sklep
Widok od str. pd.-wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156076

76. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. 1 Maja 4. Apteka
Widok od str. pn.-wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156077

77. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. 1 Maja 6. Bar Kawowy i skup z odzieżą
Widok od str. wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156078

78. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. 1 Maja 8. Sklepy z obuwiem i tkaninami D. "NASZ SKLEP" zbud. 1932-3
Widok od str. pd.

Neg. PKZ O/W nr 156079

79. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. 1 maja 14. D.Leśniczówka, w l. 1925-33 Biuro Zarządu Dóbr M-O. Podkowa Leśna
Widok od str. wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156080

80. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. 1 Maja 29 "HEL" zbud. 1936-7

A - Widok od str. zach.
B - Widok od str. wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156681,-082

81. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. 1 Maja 39 - Dwór "ZARYBIE", zbud. K. XIX w. Rozbud. w l. 1925-28 przez arch. J.Dzierżanowskiego dla p. Regulskich /dyr.Sp.Akc. Siła i Światło/ obecnie Seminarium Adwentystów

A - Widok od str. wsch.
B - Widok od str. zach.
C - Widok od str. pn.
D - Zabudow. gosp. Dworu Zarybie od str. wch.
E - " " " " od str. zach.
F - " " " " od str. pn.-zach.
G - " " " " od str. pd.zach.

Neg. PKZ O/W nr 156431,-430,-432,-433,-434,-435,-436

82. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Mickiewicza 2

A - Widok od str. pn.-zach.
B - Widok od str. pd.-zach.

Neg. PKZ O/W nr 156178,-177

83. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Mickiewicza 18, zbud. 1935

A - Widok od str. zach.
B - Widok od str. wsch.
C - Widok od str. pd.

Neg. PKZ O/W nr 156419,-417,-417

84. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Modrzewiowej 3 d.Dworska zbud. 1933-4

A - Widok od str. wsch.
B - Widok od str. pn.-wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156310,-311

85. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Modrzewiowej 4 d.Dworska "Nasza Siedziba" zbud. 1932 dla p. Wł.Butkiewicza dyr. Banku Spółek Zarobkowych

A - Widok od str. pd.
B - Widok od str. pn.-wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156313,-312

86. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Modrzewiowej 6/8 d.Dworska 1931-2

A - Widok od str. pd.-zach.
B - Widok od str. pn-wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156314,-315

87. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Modrzewiowej 7 /d.Dworska/ zbud. 1927-8 dla malarza Stanisława De Turbia Krzyształowicza

A - Widok od str. pn.-zach.
B - Widok od str. zach.
C - Widok od str. wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156316,-318,-317

88. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Modrzewiowej 15 /d.Dworska/ zbud. 1920 d. Pałacyk Myśliwski St. Lilpopa Właściciela dóbr Podkowa Leśna, 1925 - dom Zgayczaka dyr. sp. "Siła i Światło" ob. Przedszkole

A - Widok od zach.
B - Widok od pn.-zach.

Neg. PKZ O/W nr 156251,-250

89. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Modrzewiowej 27 /d.Dworska/

A - Widok od str. pn.-zach.

Neg. PKZ O/W nr 156249

90. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Modrzewiowej 32 /d.Dworska/.Zbud. 1936 dla pisarki Poli Gojawiczyńskiej

A - Widok od str. pd.
B - Widok od str. pd.-wsch.
C - widok od str. pn.-wsch.
D - Widok od str. pn.-zach.

Neg. PKZ O/W nr 156246,-245,-248,-247

91. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Orlej 24, zbud. 1930-31

A - Widok od str. zach.
B - Widok od str. pd.-zach.
C - Widok od str.

Neg. PKZ O/W nr 156099,-100,-098

92. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Orlej 25, zbud. l. 40-te

A - Widok od str. pd.
B - Widok od str. pn.-zach.

Neg. PKZ O/W nr 156101,-103

93. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Orzechowej 3

A - Widok od str. zach.
B - Widok od str. pd.
C - Widok od str. pn.-zach.

Neg. PKZ O/W 156252,-254,-253

94. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Parkowej 15, zbud. 1936

A - Widok od str. pd.-zach.
B - Widok od str. pn.

Neg. PKZ O/W nr 156065,-066

95. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Parkowej 17, zbud. l. 40-te

A - Widok od str. pn.
B - Widok od str. pd.

Neg. PKZ O/W nr 156068,-067

96. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Parkowej 19 d.Pensjonat zbud. 1927/1928, wg proj. arch. Rzepeckiego

A - Widok od str. pn.-wsch.
B - Widok od str. wsch.
C - Widok od str. pn.-zach.
D - Widok od str. pd.-zach.

Neg. PKZ O/W nr 156069,-070,-072,-071

97. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Parkowej 21 d.Pensjonat Przedwiośnie - zbud. 1928 wg proj. arch. pow. Błońskiego Rzepeckiego

A - Widok od str. pn.-wsch.
B - Widok od str. pn.
C - Widok od str. pd.-wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156075,-073,-074

98. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Pocztowej 6, zbud. l. 40-te projekt 1938.

A - Widok od str. pd.

B - Widok od str. pd.-wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156092,-093

99. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Pocztowej 7 "AIDA" zbud. przed XIX/XX w. tzw. "IWASZKIEWICZÓWKA"
Widok od str. pd.-zach.

Neg. PKZ O/W nr 156094

100. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Ptasiej 6, zbud. 1927/8 dla p. Henryka Karpińskiego „Kenkblneka"

A - Widok od str. pd.
B - Widok od str. pd.-zach.
C - Widok od str. zach.
D - Widok od str. wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156106,-108,-109,-107

101. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Ptasiej 6A, zbud. 1939/40

A - Widok od str. zach.
B - Widok od str. pd.-zach.
C - Widok od str. pd.-wsch.
D - Widok od str. pn.

Neg. PKZ O/W nr 156111,-112,-113,-110

102. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Ptasiej 23

A - Widok od str. pn.-wsch.
B - Widok od str. pd.-zach.
Neg. PKZ O/W nr 156104,-105

103. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Sienkiewicza 6 zbud. 1928-9

A - Widok od str. zach.
B - Widok od str. pd.-zach.

Neg. PKZ O/W nr 156394,-395

104. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Sienkiewicza 10, zbud. ok.1935

Neg. PKZ O/W nr 156396

105. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Sienkiewicza 11 "KOLORYT", zbud. l. 40-te

A - Widok od str. pn.
B - Widok od str. wsch.
C - Widok od str. pd.-wsch.
D - Widok od str. pd.-zach.

Neg. PKZ O/W nr 156399,-400,-398,-397

106. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Sienkiewicza 14, zbud. 1938/9

A - Widok od str. pd.-wsch.
B - Widok od str. wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156401,-402

107. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Sienkiewicza 19, zbud. 1926-7

A - Widok od str. wsch.
B - Widok od str. zach.

Neg. PKZ O/W nr 156403,-404

108. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Sienkiewicza 25, zbud. 1931/2

A - Widok od str. pn.-wsch.
B - Widok od str. pd.

Neg. PKZ O/W nr 156406,-405

109. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Sienkiewicza 26, zbud. 1934

A - Widok od str. pd.
B - Widok od str. wsch.
C - Widok od str. pn.-wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156407,-409,-408

110. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Słowackiego 5, zbud. 1937 /Modrzew + tynk/

A - Widok od str. wsch.
B - Widok od str. zach.

Neg. PKZ O/W nr 156410,-412

111. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Słowackiego 18, zbud. 1931

A - Widok od str. zach.
B - Widok od str. pd.
C - Widok od str. pn.-wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156413,-414,-415

112. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Słowackiego 20, zbud. 1928-9

Widok od str. zach.

Neg. PKZ O/W nr 156416,-

113. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Sokolej 9, zbud. 1937-8

A - Widok od str. pn.-zach.
B - Widok od str. zach.
C - Widok od str. pd.-zach.

PKZ O/W nr 156120,-121,-122

114. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Sokolej 18,zbud. l. 40-te

A - Widok od str. pd.
B - Widok od str. zach.

Neg. PKZ O/W nr 156124,-123

115. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Sosnowej 1, zbud. 1927-8 z przeznaczeniem na restaurację

A - Widok od str. zach.
B - Widok od str. pn.-zach.

Neg. PKZ O/W nr 156,-330,-331

116. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Sosnowej 9, zbud. 1931, dla pisarki Ireny Krzywickiej proj. arch. M.Goldberg

A - Widok od str. zach.
B - Widok od str. wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156333,-332

117. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Sosnowej 15, zbud. 1934/5

A - Widok od str. pd.-zach.
B - Widok od str. pn.-wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156334,-365

118. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Sosnowej 22 "RYSZARD" zbud. 1927-8 1928

A - Widok od str. wsch.
B - Widok od str. pd.-wsch.
C - Widok od str. zach.

Neg. PKZ O/W nr 156339,-338,-337

119. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Sosnowej 33 "KRZEWY" zbud.1936/7

A - Widok od str. pn.-wsch.
B - Widok od str. pn.-zach.
C - Widok od str. pd.

Neg. PKZ O/W nr 156340,-342,-341

120. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Sosnowej 39 zbud. 1930 dla Bajkopisarza Benedykta Hertza

A - Widok od str. zach.
B - Widok od str. pd.
C - Widok od str. wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156345,-344,-343

121. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Sosnowej 41 "WIOSENKA", zbud. 1939-40 i zaproj. przez inż. Piskorskiego

A - Widok od str. pn.
B - Widok od str. pd.-zach.
C - Widok od str. pd.-wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156348,-347,-346

122. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Sosnowej 47, zbud. 1935-6 dla P.Latoszyńskich przez techn.bud. Szmajdowicza

A - Widok od str. pd.-wsch.
B - Widok od str. pn.-zach.
C - Widok od str. zach.

Neg. PKZ O/W nr 156351,-350,-349

123. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Sosnowej 49, zbud. ok. 1930

A - Widok od str. pn.
B - Widok od str. pn.-zach.

Neg. PKZ O/W nr 156352,-353,-

124. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Sosnowej 51 "ZOJA", zbud. 1932-1935 przez techn.bud. Zarębskiego

A - Widok od str. pn.
B - Widok od str. wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156354,-355

125. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Sosnowej 55, zbud. 1936

A - Widok od str. pn.
B - Widok od str. pd.-wsch.
C - Widok od str. pd.-zach.

126. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Storczyków 24, zbud. 1927-8 dla Min.Spr.Zagr. Karola Bertoniego

A - Widok od str. pd.
B - Widok od str. pd.-zach.
C - Widok od str. pd.-wsch.
D - Widok od str. pn.-wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156087,-086,-088,-089

127. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Szczyglej 8, zbud. 1934 /inż. Kościański/

A - Widok od str. pd.-wsch.
B - Widok od str. zach.
C - Widok od str. pn.-zach.

Neg. PKZ O/W nr 156127,-125,-126

128. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Szczyglej 17 zbud. 1933

Widok od str. pn.-wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156128

129. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Szczyglej 37/9 zbud. 1928/9

A - Widok od str. pn.-zach.
B - Widok od str. pn.-wsch.
C - Widok od str. pd.-zach.

Neg. PKZ O/W nr 156131,-129,-130

130. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Szpaków 16 zbud. 1935/6
Widok od str. pd.-wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156303

131. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Szpaków 18, zbud. 1936 dla Dyr. Ekonom. Sp., "Siła i światło" Krzemińskiego z projektowanym założeniem parkowym

A - Widok od str. pd.-wsch.
B - Widok od str. pd.-wsch. z fragmentem założ.parkowego

Neg. PKZ O/W nr 156304,-305

132. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Topolowej 15,zbud. 1936 wg proj. własnego przez 1-go właściciela inż. K.Majkowskiego
Widok od str. pd.-wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156239,-

133. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Topolowej 22 zbud. 1926/7 dla Dyr. Bauertza

A - Widok od str. pd.
B - Widok od str. pd.-zach.
C - Widok od str. pd.-wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156240,-241,-242

134. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Warszawskiej 4/6
Widok od str. zach.

Neg. PKZ O/W nr 156294,-

135. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Warszawskiej 16 "WSPÓŁPRACA" zbud. 1928-29

A- Widok od str. pd.-wsch.
B - Widok od str. pn.-zach.

Neg. PKZ O/W nr 156295,-296

136. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Warszawskiej 25, zbud. l. 40-te
Widok od str. Pn.-zach.

Neg. PKZ O/W nr 156297

137. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Warszawskiej 35, zbud. l. 40-te
Widok od str. pn.-zach.

Neg. PKZ O/W nr 156298

138. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Waryńskiego 25, zbud. 1938/9

A - Widok od str. pn.
B - Widok od str. pd.

Neg. PKZ O/W nr 156143,-142

139. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Waryńskiego 37 zbud. 1937/8

A - Widok od str. wsch.
B - Widok od str. pn.-wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156144,-145

140. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Waryńskiego 45, zbud. l. 50-te
Nawiązanie do formy zabudowy willowej przedwoj.

A - Widok od str. pn.
B - Widok od str. pd.

Neg. PKZ O/W nr 156146,-147

141. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Wiewiórek 2/4 zbud. 1935/6

A - Widok od str. zach.
B - Widok od str. pd.-zach.

Neg. PKZ O/W nr 156268,-267

142. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Wiewiórek 10, zbud. 1928/9

A - Widok od str. zach.
B - Widok od str. wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156270,-269

143. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Wiewiórek 25, zbud. 1934
Projekt. inż. T.Wasilewski

A - Widok od str. pn.-zach.
B - Widok od str. wsch.
C - Widok od str. pd.

Neg. PKZ O/W nr 156271,-273,-272

144. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Wiewiórek 53 "MARYNIN" zbud. 1931
Widok od str. pn.

Neg. PKZ O/W nr 156274

145. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Wróblej 4 zbud. 1934/5

A - Widok od str. pd.-zach.
B - Widok od str. pn.-wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156300,-299

146. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Wróblej 10 zbud. 1934/5

A - Widok od str. pd.-zach.
B - Widok od str. pd.-wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156301,-302

147. Dom w Podkowie Leśnej przy ul. Wróblej 13 zbud. 1935
Widok od str. wsch.

Neg. PKZ O/W nr 156132